

URBÁN ALADÁR

KOSSUTH SZABADCSAPATA 1848 ŐSZÉN

1848 szeptemberére politikai válsággá érlelődött a Bécs és Pest-Buda közötti ellentét. Miközben Batthyány Lajos és Deák Ferenc az udvarnál és az osztrák kormánynál utolsó kísérletet tett a rendezésre, szeptember elején a magyar fővárosban egyre nőtt a feszültség, amelyet a bizonytalanság, a gyanakvás és a veszélyeztetettség érzése táplált. Ebben a helyzetben nem csak a parlamenten kívüli baloldal agitációja erősödött fel, de az országgyűlés tagjai között is általánossá vált a türelmetlen, a Béccsel szemben erélyes fellépést követelő és az esetleges szakítástól sem féltő hangulat. Így érthető, hogy szeptember 4-én — tudomást szerezve az osztrák kormány emlékiratáról — az országgyűlés ellenvetés nélkül fogadta el Kossuth indítványát, miszerint menesszenek küldöttséget az udvarhoz, hogy a király tegyen pozitív lépéseket a szerb felkelés és a horvát ellenszegülés kérdésében, továbbá „nyújtson segédkezet trónjának megtartására, ha meg akarja tartani”. Ez az ultimátum-jellegű fogalmazás ugyan Kossuthtól származik, nem kétséges azonban, hogy a gondolat folytatását: az igényt, miszerint „jőjjünk tisztába dolgainkkal”, a képviselők szinte kivétel nélkül helyeselték.

A képviselőház száztagú küldöttsége szeptember 5-én eltávozott, s szüneteltek az országgyűlés ülései. Ezzel a politikai élet nyilvános fóruma ideiglenesen megszűnt, s a bécsi kormány követeléseiről kiszivárgó hírek, az egyre nyilvánvalóbb horvát fenyegetés, a bizonytalanság és a bőven termő rémhírek nyomták rá bélyegüket a főváros hangulatára. A kormány valójában nem létezett, hiszen nemcsak Batthyány és Deák voltak távol, de Mészáros Lázár is, aki a verbászi táborban tartózkodott. Az összeroppanó Széchenyi István szeptember 5-én hagyta el a fővárost. A miniszterelnököt helyettesítő Klauzál Gábor és Eötvös József miniszterek tevékenységéről szinte semmit sem tudott a közvélemény. Az események irányítása az igen aktív Kossuth és a hadügyminisztert is helyettesítő Szemere Bertalan kezében volt. Velük szemben a bizonytalan helyzetben lévő István nádor körül szerveződött valamiféle, kétségtelenül konzervatív csoportosulás, amely a lehetséges balratolódástól, egy újabb forradalomtól félve próbált elképzelése szerinti irányt szabni a fejleményeknek. Bár ezek a politikusok a baloldali erőktől, sőt a véleményük szerint velük szövetségre lépett Kossuthtól is szívesen megszabadultak volna, nem rendelkeztek — mint látni fogjuk — egy jobboldali államcsínyhez megfelelő támogatással és erővel. Az azonban kétségtelen, hogy szeptember elején a magyar fővárosban az erőviszonyoknak olyan polarizálódása következett be, amely egyedülálló 1848-as forradalmunk történetében. A szemben álló felek elképzeléseinek és lehetőségeinek számos összetevője volt,

ezeknek minden részletét még ma sem ismerjük teljesen.¹ Tény azonban, hogy a kiélezett politikai helyzetben a két tábor a szokásos módon kölcsönös gyanakvás jellemezte, s mindkettő a másik akciójától, kezdeményezésétől tartott. Ugyanakkor — az erőviszonyok aránytalanságának jeleként — a jobboldali fordulattól tartó erők nem voltak egységesek. Ugyanis nem csak Kossuth és Szemere működtek párhuzamosan, de tőlük függetlenül, legalábbis számottevő befolyásuk nélkül próbált szervezkedni az Egyenlőségi Társulat is. A körülmények ilyen alakulása mellett Kossuth számára jelentős akciószabadságot biztosított az általa kezdeményezett szabadsapat e napokban bekövetkezett gyors felállítása és felfegyverkezése. Mivel ennek a seregszervezésnek részletei a kiadott Kossuth-iratok ellenére sem ismertek, az alábbiak megkísérlik a legfontosabb fejlemények összefoglalását.

Az előzmények

A gondolat, hogy Kossuth szabadsapat felállítását kezdeményezze, több tényezőre vezethető vissza. Eredetileg miniszteriuma egyik titkárának elképzelését támogatta, aki lovas alakulatokat kívánt szervezni. Ez a törekvés pedig annak volt köszönhető, hogy a május második felétől felállított honvédség soraiban nem terveztek lovas egységeket, a törvény értelmében megszervezett nemzetőrségi lovassághoz pedig — néhány alföldi megyét kivéve — igen kevesen soroztatták magukat. A közvélemény ennek hírére úgy vélte, hogy a kormány komoly mulasztást követ el, ha a „lóra termett” magyarságnak a huszárság iránti hagyományos vonzódását nem használja fel lovas önkéntes alakulatok kiállítására. A gondolatot a sajtó is népszerűsítette. A kormány félhivatalos lapjában, a *Pesti Hírlapban* június 7-én K[atona] M[iklós] az erdélyiek nevében sürgette az önkéntes lovasság toborzását, június 10-én pedig Kemény Zsigmond is támogatta a gondolatot.

Egy szabadsapat felállításának ötlete Kossuth közvetlen környezetében megállapíthatóan még májusban felmerült. Legalábbis Egressy Samu egy október 2-án a Honvédelmi Bizottnányhoz intézett levelében azt írta, hogy Szalay László a maga toborzási tervzetét már ekkor kidolgozta. A kevéssé ismert Szalay László a pénzügyminiszterium tisztviselője volt (nem tévesztendő össze a jogtudós és történetíró Szalay Lászlóval, akit a kormány májusban a frankfurti parlamenthez küldött), akit a nádor Kossuth felterjesztésére május 11-én nevezett ki „az álladalmi javak” osztályán titkárnak.² Tervzetéről azonban annak kidolgozása idején hivatali főnöke még nem tudhatott. Szalay július 15-én Kossuth-hoz intézett leveléből értesülünk arról, hogy tervéről június 18-án számolt be miniszterének, aki őt Mészáros Lázárhoz utasította, sőt a tervet és kidolgozóját is a honvédelmi miniszter figyelmébe ajánlotta. Szalay beszámolója szerint Mészáros Lázár június 25-én fogadta őt, de javaslatát tartózkodással kezelte. A honvédelmi miniszter úgy nyilatkozott, hogy az országgyűlés állásfoglalásáig — hogy ti. a felkelőkkel szemben támadó vagy védekező politikát folytatnak-e — nem kíván ilyen terveket támogatni.³

1 A szeptemberi napokról l. *Spira György*: Pest a negyvennyolcas forradalom szeptemberi fordulatának kezdetén. Tanulmányok Budapest Múltjából. XIX. (1972); *Urbán Aladár*: Kormányválság és Batthyány Lajos ügyvezető miniszterelnöksége 1848 szeptemberében. *Századok*, 1978. és: A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról. Bp., 1981.; *Gergely András*: István nádor és a magyarok. *Jelenkor*, 1985. és: Egy nemzetet az emberiségnek. Tanulmányok a magyar reformkorról és 1848-ról. Bp., 1987.; *Urbán Aladár*: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Bp., 1986. Az 1848. augusztus-szeptemberi politikai helyzet bemutatása — többnyire hivatkozás nélkül — ez utóbbi munka eredményeit hasznostja.

2 A Pénzügyminiszteriumban dolgozó Szalay László személye szinte ismeretlen a szakirodalomban. Kinevezésére l. OL H 20. Pénzügyminiszter elnöki iratok (továbbiakban: PM ein) 1848:525. Kossuth alábbiakban idézett, július 15-én Batthyányhoz intézett leveléből tudjuk, hogy Szalay részt vett a napóleoni háborúban mint kapitány, majd az 1831. évi lengyel felkelésben, mint önkéntes. (Kossuthnak Egressy Samu ajánlotta.) — Egressy okt. 2-i levele: OL H 2. Országos Honvédelmi Bizottnány iratai (továbbiakban: OHB) 1848:2220.

3 L. HM ein 1848: 1392, közli Kossuth Lajos Összes Munkái XII. (továbbiakban: KLÖM) S. a. r. *Sinkovics István*. 445. o.

Szalay leveléből megtudjuk még, hogy az elutasítást követően nem tudott Kossuthnak élőszóval beszámolni, mivel az országgyűlés megnyitásával megszűntek a miniszteri fogadóórák. A levélírára is csak azért szánta rá magát, mivel a *Kossuth Hírlapjában* olvasta, hogy báró Lo Presti „a szerencsés aristocrata” már felhatalmazást kapott „gerillái” toborzására.⁴ A honvédelmi minisztertől elutasított, a saját miniszteréhez több ízben be nem bocsájtott idős ember őszinte háborgással tiltakozott levelében amiatt, hogy a szerencsés másik, aki gazdagnak született, szolgálhatja hazáját, míg ő, aki csak hazaszeretetét és életét ajánlhatja, nem teheti ugyanazt. A Kossuth újabb és hatékony támogatását kérő levelet Szalay enyhén szemrehányó, de egyben cselekvésre készítő sorokkal zárta: „Hivatkozva Minister Úr kegyességére, miképpen ígérni méltóztatott tervemet, ügyemet pártolni, és tulajdonává tenni. Hogy még idáig tenni nem méltóztatott, nem békétlenkedem, s csak emlékeztetni vagyok bátor, hogy arról s róllam el ne feledkezzen! — Én határozott ember vagyok s e tárgyban maradni is akarok, minek következtében hazafiúi kérésemet megújítom.”

A szerencsés hangvételű levél akkor kelt, amikor az országgyűlésnek a trónbeszédre adandó válaszfelirata miatt a kormányon belül kiéleződtek az ellentétek. Kossuth számára beosztottjának támogatása így nem csak politikájából természetesen adódó kötelességnek tűnt, hanem alkalomnak is, hanem magához ragadva a kezdeményezést, nyilvános jelét adja önálló honvédelmi politikájának — még az újoncosági törvényjavaslat benyújtása előtt. Így elsősorban ez utóbbi megfontolás, s nem a levélből kiérződő csalódottság készíthette Kossuthot arra, hogy még aznap, július 15-én válaszoljon Szalay levelére, egyidejűleg megküldve neki a Battyányhoz intézett iratának másolatát is.⁵ A Szalaynak szóló válaszban megvédte a Lo Prestinek adott engedélyt, amely nem azért született, mivel a báró „nem magyar és aristocrata”, hanem azért, mert úgy ígérte seregének kiállítását, hogy „az a statusnak semmibe sem fog kerülni”. (Kiemelés az eredetiben.) A levélben Kossuth meghagyta, hogy a kérelmező keresse meg a miniszterelnököt, mivel ő már „a vállalat iránt” szóban értekezett, ismertesse a tervet és terjesszen elő költségvetést is — lehetőleg részletekben tervezve a szükséges állami dotációt. A befejezés — feltételezve „az ellenség földének fegyverrel megátadását” — biztos sikert ígér Szalaynak: „Őn minden esetre becsülendő hazafiúi céljának valószínűsítésére a meghatalmazást megnyeri.”

Az egyidejűleg Batthyányhoz intézett levélből megtudjuk, hogy „az álladalmi osztály” titkárának terve „egy lovas csapatnak (Frey Corps) Borsod megyei magyarokból 2—4000 emberig felállítását” volt. Ehhez és annak az ellenség ellen vezetéséhez akarta a hozzájárulást megnyerni. Kossuth Szalay kérelmét három indokkal támogatta: egyrészt azzal, hogy viszonyaink a fegyveres erő aktív alkalmazását „alkalmasint” szükségessé teszik; másrészt, hogy a terv kivitele hasznos lehet, amit az elnök maga is elismert, amikor Lo Prestinek „egy hasonló sereg felállítására engedelmet adott”; végül Szalay személye kiválóan megfelel a vállalkozásra, mert a napóleoni háborúkban, majd a lengyel felkelésben is részt vett, s emellett, mint nagykőrösi születésű magyar, teljes bizalmat érdemel. A levél befejezése kéri az elnököt, hogy magát Szalayt is hallgassa meg, s a kellő tájékozódás után adja meg neki a felhatalmazást. A befejezésben Kossuth az általa támogatott kérelemnek azzal adott nyomatékot, hogy ismét hangsúlyozta: ilyen engedélyt már más is kapott.

Nem ismerjük Batthyány közvetlen reagálását Kossuth megkeresésére. Írásban nagy valószínűség szerint nem válaszolt, legalábbis annak semmi nyoma nem maradt fenn. Nem tudunk arról sem, hogy Szalayt fogadta volna. A vállalkozással nyilván nem értett egyet, mert — amennyire ez megállapítható — Batthyány ekkoriban még

⁴ Báró Lo Presti Lajos jún. 30-án kapott felhatalmazást, hogy saját költségére önkéntes lovascapatot szervezen. Az engedélyt a *Közöny* júl. 2-i száma közölte: l. *Pap Dénes*: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez: 1848—1849. Pest, 1868. I. 272—273. o. A *Kossuth Hírlapja* (továbbiakban: KH) júl. 13-án közölte Lo Presti két nappal korábban kelt felhívását és tájékoztatóját; l. *Pap D. i. m. I.* 299—302. o.

⁵ A két levelet l. PM eln 1848:1392; közli KLÖM XII. 446—447. o.

ellenezte a szabadcsapatok felállítását.⁶ Ez akkor is így volt, ha Lo Presti június 30-án megkapta a már említett felhatalmazást. Mivel azonban ő a *saját zsebére* szervezte csapatát, sejtethetően legfeljebb ötven vagy száz főre lehetett számítani. A pénzügyminiszter által támogatott vállalkozás viszont két-négyezer főt kívánt fegyverbe állítani *államköltségen* — és Kossuth „bizalmi emberének” parancsnoksága alatt. Feltehetően az is bosszanthatta Batthyányt, hogy Kossuth mit sem szólt levelében a Szalay által tervezett toborzás, a jelentkezők felszerelésének és felfegyverzésének költségeiről, mert olyan természetesnek tartotta annak biztosítását. Mivel Kossuth érvét: a fegyveres erőnek „az ellenség földére” lehetséges vezetését is elhamarkodottnak vélte, érthetőnek tűnik, hogy Batthyány nem reagált a hazafias ajánlatra, amely mögött Kossuth egyéni politikai ambícióit feltételezhette.

A fennmaradt iratokban tehát nincs nyoma annak, hogy Batthyány Szalay tervezetével vagy Kossuth megkeresésével foglalkozott volna. Lehet, hogy az elnök és pénzügyminisztere alkalmilag váltottak szót az ügyről, de akkor Batthyány álláspontja elutasító lehetett — ahogy ez a fejlemények alapján sejthető. Az is lehetséges azonban, hogy Kossuth tudomásul vette az elfoglalt Batthyány hallgatását, aki a felirati vita befejezése után, július 23-án Bécsbe utazott, hogy Jellasiccsal és János főherceggel tárgyaljon. Visszatérve a császárvárosból, az elnök és kormánya, valamint az országgyűlés is augusztus elején néhány napig a remélt bécsi fordulatra számított, ami a „birodalmi színek” felvételének lett volna a következménye. Ebben a helyzetben érthető, ha Kossuth várta az alkalmat, hogy a szabadcsapat szervezésére visszatérjen.

Augusztus első napjaiban Batthyány is, Széchenyi is kormányválságra számított. Augusztus 8-án Eötvös József, népiskolai törvényének kedvezőtlen fogadtatása miatt, le akart mondani. Augusztus 12-én a minisztertanácsnak Csányi László, a Drávavonal kormánybiztosának lemondásával kell foglalkoznia, aki amiatt akart visszalépni, mert a Drávánál összevont sorkatonaság parancsnoka, Ottinger vezérőrnagy kapcsolatba lépett Jellasiccsal. Ekkorra az is világossá vált, hogy a bán a Bécsben Batthyánynak tett ígérete ellenére nem vonja vissza a Dráva jobb partján elhelyezett horvát erőket. A kormány maradásra szólította fel Csányit és eltávolította Ottingert. Másnap, augusztus 13-án Batthyány elrendelte a nemzetőrség tábori szolgálatának átszervezését és két nap múlva utasította a dunántúli megyéket, hogy kezdjék meg az önkéntes nemzetőrök toborzását és legyenek készen a népfelkelésre. A horvát támadás veszélye egyre valószínűbbnek tűnt.

A megromlott politikai helyzet, s talán mindenekelőtt barátjától: Csányi Lászlótól érkezett hírek adták az impulzust Kossuth számára, hogy a nevezetes augusztus 12-i minisztertanács napján megtegye az elhatározó lépéseket a szabadcsapat szervezése ügyében.⁷ Mivel maga is meg volt győződve a minisztérium közeli széthullásáról, úgy döntött, hogy önállóan, miniszteri hatáskörében fog eljárni. Ezért utasította Duschek Ferenc államtitkárt, hogy a Szalay László által állítandó „2000 könnyű szabad csapat” számára történő kifizetéseknek külön rovatot nyisson, s „oda a megrendelt pénzeket bejegyezze”. Ugyancsak augusztus 12-én Kossuth saját kezű levelet írt Pulszky Ferencnek, a bécsi magyar külügyminisztérium államtitkárának, s közleményét olyan bizalmasan kívánta kezelni, hogy nem csak a levél fogalmazványa (vagy másolata) nem került irattárba, de Kossuth saját kezűleg és a lényegről hallgatva vezette be az irat tartalmát az iktatókönyvbe.⁸ A levél — a volt erdélyi kancellária

⁶ Jókai jegyezte felbujdosó magányában: „Batthyány semmi szabadcsapat felállítására nem adott engedélyt.” *Jókai Mór: Emléksorok. Napló 1848—49-ből.* Bp., 1980. 62. o.

⁷ A minisztertanácsban szó esett közelebbről meg nem határozott „rendkívüli rendszabályok”-ról. L. KLÖM XII. 709. o.

⁸ A Duscheknek adott utasítás nem maradt fenn; kivonatát l. PM eln. iktatókönyv 1848:1433. A Pulszkyknak szóló levelet l. OL H 6. Külügyminisztérium elnöki iratok (továbbiakban: KM eln) 1848:966; közli KLÖM XII. 709—710. o.

pénztárának felszámolására adott meghagyás mellett — fontos információkat és utasításokat tartalmazott a szabadcsapattal kapcsolatban. „Szalay László pénzügy ministeri titkár úr — írta Kossuth a vele baráti viszonyban lévő Pulszkynak — néhány száz szuronyos puska átvétele végett ministeriális megbízással megyen Bécsbe. Ezen kívül még vagy 5000 darabot 6 hét alatt 18 pftjával megszerezhetőnek mond. Az ár nagy, de fegyverrei szükségünk még nagyobb. Legyen szíves status titkár úr magát tájékoztatni, s ha bizonyossággal kötést vél tehetni, azt megtenni és szükség esetében egy pár ezer forint előpénzt is utalványozni.” Ez a levél nemcsak Kossuth sokat emlegetett külföldi fegyvervásárlásának első konkrét lépését jelenti, de azt is világossá teszi, hogy Szalay tájékoztatása alapján (amelynek forrása feltehetően a titkár jelen küldetését közvetlenül megelőzően Bécsben szerzett személyes tapasztalat volt) Kossuth kész volt az egyébként felárral ajánlott fegyverek felvásárlására. Elképzelésének alapja ekkor már nem Szalay korábbi tervezete volt, bizonyítja ezt Csányinak írott híres, augusztus 14-i beszámoló levelének⁹ kitétele: „Frey Corps-okat állítok, 2400 gyalogot, 1500 székely lovas. Fegyverem már van.” Azt, hogy Kossuthnak a fegyverekre tett utalása pontosan mit jelent, nehéz megállapítani. Nem tudjuk, hogy arra a pár száz szuronyos fegyverre gondolt-e, amiért Szalay Bécsbe utazott, s kifizetett fegyverek voltak-e ezek, amelyeket még nem szállítottak Pest-Budára, vagy már megtörtént a leszállításuk is.¹⁰

A Pulszkynak szóló augusztus 12-i utasítás bizalmas kezelése a fegyverszerzési akció titkosságát sugallja. Ugyanakkor augusztus 17-én Kossuth Mészáros Lázárhoz intézett levelében¹¹ nyíltan beszél arról, hogy Szalay László egyelőre Bécsben van, hová „fegyverek végett” küldte. Kossuthnak ez a levele volt egyébként a második és egyben eredményes lépése, hogy seregszerzési szándékához a kabinet — az illetékes miniszter — hozzájárulását megszerezze. Pontosabban szólva, a pénzügyminiszter átiratának bevezető sorai úgy hangzanak, mint egy szóbeli megállapodás írásos rögzítése: „Szíves volt Ön, tisztelt Bajtársam — írja Kossuth — előttem oda nyilatkozni, hogy a szabad könnyű csapatoknak, kivált lovasoknak felállítására az időt elérkezettnek véli s e részbeni közredolgozásomat szívesen igénybe veszi. És ennek következtében a ministertanácsnak is helyben hagyását bírva, két rendbeli könnyű szabad csapatnak felállításáról gondoskodom.” Ezt követően mondja a levél, hogy az egyik csapatot a most Bécsben lévő Szalay fogja szervezni, a másikat pedig — egy ezeröt-száz-háromezer főnyi könnyű lovas csapatot — a székelyek között Berzenczey László követ fogja toborozni. A továbbiakban Kossuth a szervezésre nézve részletes utasításokat, a lovasság számára a hadügyminisztérium raktáraiból fegyvereket kér. A levélnek van még két érdekes kitétele: az egyik szerint Kossuth messzemenően alkalmazkodni kíván a hadügyminiszter utasításaihoz — de a *végrehajtásban* szabad kezlet kíván; a másik pedig a leendő tisztek kapcsán hangzik el, amikor egy neki szóló hadügyminiszteri rendeletet igényel, amely kimondja, hogy „ezen szabad sereg minden tagja a rendes katonasággal egyenlő rangban áll...” A támogatás fejében Kossuth egy hónap alatt olyan sereg felállítását ígéri, amely — ha kell — „magát az öreg ördögöt” is elhossa a pokol fenekéről.

A levél kétségtelen fordulatot jelez — mégpedig mindkét oldalról. Kossuth felfedi előkészületeit, mivel megkapta a hadügyminiszter, sőt a levél szövege szerint a *minisztertanács* hozzájárulását. Mivel a Batthyány-kormány minisztertanácsainak jegyzőkönyvei (határozatai) igen hiányosan maradtak fenn, a kérdés eldöntését, Kossuth terveinek elfogadását nem tudjuk egészen pontosan időzíteni. Ismeretes, hogy Kossuth augusztus 15-én még ingerült hangú levélben tett szemrehányást Batthyáynak,

⁹ KLÖM XII. 723. o.

¹⁰ A Pulszky által aug. 18-án aláírt fizetési meghagyás szerint Szalay ekkor csak 25 fegyvert vásárolt; KM eln 1848: 966.

¹¹ PM eln 1848:1429. (Kossuth sk. fogalmazványa) Közli KLÖM XII. 733—734. o.

mert nem hívott össze minisztertanácsot. Augusztus 16-án igen feszült hangulatban kezdődött az országgyűlésen Mészáros hadügyi javaslatának vitája. Ezen a napon konferencia volt Kossuthnál — lehet, hogy két alkalommal is. Témája nem egyszerűen a katonai törvényjavaslat volt, hanem — Széchenyi naplójából megállapíthatóan — az általános katonai helyzet, mindenekelőtt Jellasics készülétei. Talán már hírek érkeztek arról is, hogy az udvar visszatérével Bécsbe rendelt István főherceg nádortól megvonták a törvények szentesítésének jogát — amellyel egyébként addig nem élt. Napok alatt igen fenyegető fordulatot vettek az események, s ezek hatására a kormányon belül nem éleződtek tovább — mint az várható lett volna — az ellentétek, hanem *ideiglenesen* erősödött a szolidaritás a kabinet tagjai között. Széchenyi ezt jegyezte fel naplójában augusztus 16-án: „Konferencia Kossuthnál. Engesztelően beszél, igen okosan. Mészáros kitűnően. Helyeslésre talál.” A továbbiakban azonban vitákról olvashatunk, s arról, hogy Mészáros le akar mondani. Augusztus 17-én az országgyűlésben folytatódott a törvényjavaslat vitája, s abban az ellenzéki támadások domináltak. Este azonban ismét konferencia gyűlt össze Kossuthnál, amely hosszú volt, de eredményes. Széchenyi így örökítette meg benyomásait: „Konferencia Kossuthnál — este 10-ig. Eredmény: ismét némi lélekzetvételi szünet.” Mivel a napló szerint Kossuth ekkor nyilatkozott angliai fegyvervásárlásáról és a remélt kölcsönről (utóbbi nem valósult meg), feltehetően beszélt seregszervezési szándékáról is. Ezt bizonyítja, hogy másnap Széchenyi előző napi dolgokra visszatekintve, ezt jegyezte fel: „Kossuth sereget akar teremteni.”¹²

Mindez valószínűsíti tehát, hogy augusztus 17-én hangzott el Mészáros helyeslése — és vette azt tudomásul a konferencia. (Ez utóbbi, ha Széchenyi következetes volt a meghatározásban, nem jelenti a teljes minisztertanácsot.) Így nem alaptalan a feltetelezés, hogy Kossuth még 17-én este megírta, vagy legalábbis ezzel a dátummal látta el Mészároshoz sietve elküldött levelét. A Kossuthnak tett engedményt azonban Széchenyi aligha ünnepelte volna haladékként, ha az nem talált volna viszonzásra. Fel kell tehát tennünk, hogy augusztus 17-én *kompromisszum* született, mégpedig az érdeklődés középpontjában álló kérdésben: a *hadügyi törvényjavaslat* sorsát illetően! Toborzásának engedélyezése fejében Kossuth vállalta, hogy támogatni fogja az országgyűlés bizottsága által módosított törvényjavaslatot (ez az újoncnak csak egy részét akarta az országban kiállított régi seregredezredek kiegészítésére fordítani), amelynek elfogadását a miniszterek többsége is kívánatosnak tartotta. Csak ez, csak egy ilyen egyezmény magyarázza meg ugyanis azt, hogy a pénzügyminiszter, aki július 27-én a minisztertanácsban, július 30-án pedig saját lapjában a „magyar lábra állított” haderő mellett nyilatkozott, augusztus 19-én az országgyűlésnek maga és minisztertársai nevében ajánlotta a kompromisszumos törvényjavaslat elfogadását. Ez a fordulat természetesen nem független az elmúlt két hét fejleményeitől sem,¹³ de Kossuth visszalépését — elvi engedményét — a számára fontos gyakorlati eredmény: a seregszervezés jogának megnyerése indokolja. Mindehhez még azt is hozzátehetjük, hogy nagy valószínűség szerint Kossuth, tapasztalva Batthyány ellenállását szabadcsapat szervezésének tervével szemben, maga ment eléje a kompromisszumnak. Ez magyarázza augusztus 15-i, már említett kemény hangú levelét Batthyányhoz, amelyben azt kifogásolja többek között, hogy másnap kezdődik az országgyűlésben „a katonai törvény” vitája, s ő mit sem tud arról, hogy a minisztérium „mi véleményben van a holnap felveendő törvényről”.¹⁴ Mivel tudomásunk szerint Eötvös népiskolai törvényéről sem alakítottak ki kabinet-állásfoglalást, Kossuth szemre-

¹² Széchenyi naplórészleteire l. *Széchenyi István* döblingi irodalmi hagyatéka. (S. a. r. *Károlyi Árpád*) I. Bp., 1921. 375—376. o. és *Széchenyi István*: Napló. (S. a. r. *Oltványi Ambrus*) Bp., 1978. 1306—1307. o.

¹³ Kossuth magatartásának indoklását — a feltételezett kompromisszum nélkül — l. Batthyány Lajos miniszterelnöksége (543—544. o.), amihé a jelen tanulmány alapján azt tehetném hozzá, hogy a kompromisszum tehát már augusztus 17-én megszülethetett.

¹⁴ Kossuth levelét l. KLÖM XII. 725.o.

hányása nem indokolt. Ingerültségét csak az magyarázza, hogy halasztódik az alkalom, hogy egyre fontosabbnak tartott terveivel megismertesse minisztertársait — miközben már megtette az első lépéseket azok megvalósításának útján.

A nyert szóbeli hozzájárulást követően Kossuth nem csak a részleteket érintő kérdéssel fordult azonnal Mészáros Lázárhoz, de még augusztus 17-i kelettel Berzenczey László maroszeői képviselőt is értesítette.¹⁵ Eszerint a minisztertanácstól nyert felhatalmazás alapján az Erdélyben, elsősorban a székelyek körében toborzandó ezeröttszáz-hármezer főnyi „könnyű lovas sereg” szervezésével és a „győzelemig” történő kiállításával bízta meg Berzenczeyt, akit egyben *kormánybiztosnak* nevezett ki. Berzenczey még a fővárosban tartózkodott, amikor Kossuth Vay Miklóst, az Erdélybe küldött királyi biztost is tájékoztatta terveiről.¹⁶ Ennek a levélnek a bevezetése már összminiszteri határozatnak tünteti fel az erdélyi szabadcsapat szervezését, amelynek Kossuth csak megbízott végrehajtója: „A fennforgó körülmények által indíttatva találta magát a ministerium, önkéntes szabad csapatok felállításáról gondoskodni. A dolog végrehajtása körüli intézkedésekkel én vagyok megbízva...” A módosított fogalmazás nyilván a mérsékelt konzervatív Vayt kívánta fokozottabb aktivitásra ösztönözni.

A szervezés

Az elmondottak alapján jól nyomon követhető a folyamat, amelynek során Kossuth egyre inkább saját ügyének tekintette Szalay ötletét, s azt a szükséglethez igazítva nem csak a fővárosban és környékén, hanem Erdélyben is meg kívánta valósítani. Az első lépéseket augusztus 12-én még „tárcáján belül” tette meg, de öt nappal később már megkapta a honvédelmi miniszter — és legalábbis közvetve a kormány — támogatását. A tényleges szervezés: a *toborzás* azonban a nyilvánosság előtt addig nem kezdődhetett meg, amíg Mészáros Lázár írásban nem adta hozzájárulását. Ehhez azonban a hadügyi vita mozgalmas napjaiban kellett néhány nap, főleg ha valóban létezett a feltételezett kompromisszum. Akkor ugyanis a honvédelmi minisztérium először megvárta a törvény megszavazását — és Kossuth megígért közreműködését. Azonkívül akadt még egy elvi probléma: ki az illetékes az ilyen toborzások engedélyezésénél? Logikusnak tűnt, hogy ez Batthyányra tartozik, aki a nemzetőrség és honvédség ügyeivel foglalkozott. Ő engedélyezte Lo Presti már említett toborzását is — igaz, mint a nádori hozzájárulás ellenjegyzője. Most azonban a Mészáros Lázár által Kossuthnak adott engedély új helyzetet eredményezett. Tegyük hozzá: mivel a precedens a miniszterelnök illetékességére utalt, s tudjuk, hogy Batthyány érzékeny volt a hatáskörét csorbító lépésekre (és Mészáros Lázár ebből maga is kapott leckét), joggal feltételezhetjük, hogy a honvédelmi miniszter nem a saját feje után járt el. Vagyis akár jelen volt az említett megbeszélésen Batthyány, akár nem, Mészáros az ő hozzájárulása nélkül nem adott volna pozitív választ Kossuth ajánlatára. Talán feltételezhetjük, hogy a miniszterelnök a hosszú hallgatás, de még inkább egy Kossuthnak adott elutasítást követően nem akarta megváltoztatni kimondott véleményét — még ha a politikai eszélyesség azt kívánta is. Így került az akkori honvédelmi minisztérium szervezetétől, feladataitól idegen hatáskör: a Kossuth által javasolt szabadcsapatok kiállításának ügye Mészáros Lázár íróasztalára. De ha már oda került, akkor ezt intézményesíteni kellett. Ilyen előzmények után bocsátotta ki augusztus 22-ével a honvédelmi miniszter azt a *Közlönyben* két nap múlva megjelent rendeletet, amely az ő engedélyéhez kötött minden „irreguláris” toborzást. Ez egyéb-

¹⁵ PM ein 1848:1438; közli KLÖM XII. 735 o. Berzenczey kormánybiztoságára l. még *Szőcs Sebestyén*: A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban. Bp., 1972. 170—173. o.

¹⁶ PM 1848:1441; közli KLÖM XII. 739—740. o.

ként összezseng azzal a gondolattal, amely Mészáros kívánságára belekerült a hadügyi törvényjavaslatba, hogy ti. az új honvédszászlóaljok — eltérően az eddigi gyakorlattól — tartozzanak a honvédelmi minisztériumhoz.

Akármi is volt a késedelem oka, tény, hogy Szalay László Mészáros Lázártól a felhatalmazást csak a törvényjavaslat elfogadása napján, augusztus 23-án kapta meg. A „hatalomlevél”¹⁷ kormánybiztosi címmel ruházta fel Szalayt, s ezerkétszáz főnyi gyalogos és ezer főnyi lovas szabadcsapat toborzás útján történő kiállítására adott meghatalmazást. A megbízólevél kijelölte a *toborzási körzeteket* is. A lovasokat Pest, Borsod és Szabolcs megyében, a Jászkun és Hajdú területben, a gyalogosokat Pest, Fejér, Veszprém és Somogy megyében toborozhatták. A legénység ruházatáról és fegyverzetéről, valamint az ellátásról az országos pénztártól elszámolási kötelezettség mellett felvett összegekből kellett gondoskodnia. A csapat altisztjeit maga választja — szölt az utasítás —, tisztjeit „megerősítés végett” a honvédelmi minisztériumnak terjeszti fel. A csapat főparancsnoka — „ki címét ennek utána nyerendi” — gondoskodik a rend és fegyelem fenntartásáról és a honvédségnél használatos hadi törvények betartásáról.

A nyilvánosság csak ekkor, Mészáros írásbeli meghatalmazása után értesült a toborzási készülétekről. Pontosabban: a *Kossuth Hírlapja*, úgy látszik, információkkal rendelkezett a készülő iratról, mert már augusztus 23-án tájékoztatott mind Szalayt, mind Berzenczey megbízásáról. A közlemény szerint azonban Berzenczey három-ezer lovas, míg Szalay kétezerkétszáz gyalogos kiállítására kapott felhatalmazást „a ministeri tanács határozata szerint” és a hadügyminiszter megbízásából. Kossuth augusztus 17-én Mészároshoz intézett levele bevezetésében általában lovasságról beszélt, de a „két rendbeli könnyű szabad csapat” emlegetése után csak Berzenczey esetében utalt rá, hogy töle lovasok kiállítását várja. Ezért elképzelhető, hogy a tervek szerint Szalaynak *kizárólagosan gyalogság* toborzása lett volna a feladata. Így tájékoztatta Kossuth már idézett augusztus 14-i levelében Csányit is. Vagyis a Szalaynak adott hatalomlevél azt mutatja, hogy Mészáros eltért Kossuth kívánságától, mert nem óhajtott egy ilyen nagy létszámú és bármikor a fővárosban összevonható szabadcsapatot. A lovasságot ugyanis az elhelyezési gondok miatt legfeljebb a környező falvakba lehetett telepíteni. Akárhogy is volt, az augusztus 23-i közlést másnap átvette a *Pesti Hírlap* is és a szervezés kereteire csak lassan derült fény. A *Kossuth Hírlapjának* közleménye egyébként más szempontból is elhamarkodott volt. Nevezetesen azért, mert egyben arról is tájékoztatott, hogy mind Woronieczky herceg kétszáz főnyi vadászcsapata, mind Lo Presti lovasai is „ezen sereghez” tartoznak.¹⁸ Nem ismert ennek a nyilatkozatnak a háttere, de az sem, hogy ez a csatlakozás megtörtént volna. Ami Berzenczey megbízását illeti, azzal — egyelőre — nem voltak bonyodalmak. Mészáros Lázár már augusztus 18-án értesítette az ügyről a szebeni főhadparancsnokságot, s augusztus 25-én pedig Vay Miklós erdélyi királyi biztost is.¹⁹ 18-án Berzenczey is megkapta a maga rövid felhatalmazását és — mint a sajtójelentésekből tudjuk — toborzóival augusztus 24-én megérkezett Kolozsvárra.

Ami Szalay toborzását illeti, augusztus 24-én már Egressy Samu levélben jelentkezett²⁰ Kossuthnál, hogy ő a kormánybiztos segítségére kíván lenni, mert az egyedül nem győzi a munkát. Egressy ígérte, hogy „nomád atyánkfiait” segít összeszedni (vagyis a vidéki toborzást vállalta), de úgy gondolta, hogy a hatóságok előtt kevés

17 OL H 72. Hadügyminisztérium biztossági osztály iratai (továbbiakban: HM bizt) 1848—10—957. (Másolat, amely 1848. szept. 1-jén készült, Szalay láttamozásával.) Szalay kormánybiztosságára l. még *Szöcs* i. m. 190—191. o.
18 A KH aug 25.-i száma Woronieczky (Woronieczki) herceg vadászairól azt az információt közölte, hogy a kétszáz főnyi csapat aug. 21-én a hadügyminiszter előtt tette le az esküt és indult a haretérre. Sem ezek a vadászok, sem Lo Presti ekkor már a táborban levő önkéntesei a későbbiekben sem csatlakoztak a Szalay-féle csapatához.

19 A HM — a szebeni főparancsnokságnak: HM 1848:4779; a Vaynak szóló értesítés: OL H 113. Vay Mikós kormánybiztosi iratai (továbbiakban: Vay ir) 1848:779. Az erdélyi lovas szabadcsapat: a Kossuth-lovagok (későbbi nevén Mária-s lovasok) toborzásával itt nem kívánok foglalkozni.

20 KLÖM XII. 786—787. o.

volna, ha ő csak Szalaytól kapna felhatalmazást. Ezért kérte Kossuthot, hogy Mészáros Lázártól szerezzen neki megbízást. Nem maradt nyoma annak, hogy Kossuth megtette volna ezt, inkább valószínű, hogy saját hatáskörében ő adott Egressynek felhatalmazást. Tény, hogy 1848. augusztus 28-i dátummal a fővárosban falragasz jelent meg,²¹ amelyet Egressy Samu miniszteri biztos jegyzett, s amely 20 pft foglalópénz ellenében toborzást hirdetett meg Pesten, Nagykőrösön, Mezőtúron, Hajdúböszörményben, Debrecenben, Szentesen, Ócsodön, Makón, Egerben, Borsodban [így] és Mezőkövesden „szabad lovag és gyalogok” számára. A felhívásból mindjárt bonyodalom támadt, mert Pest városa azonnal tiltakozott a honvédelmi minisztériumnál ((Mészáros ekkor a déli táborban volt), hogy Szalay toborzása zavarja a várost abban a tervében, hogy Batthyány augusztus 13-i rendelete értelmében önkéntesekből egy „csatározászlóalj” állítson ki, — s különben is, Szalayék meghatalmazása csak Pest megyére szól. Melczer ezredes államtitkár aláírásával az a válasz érkezett, hogy Pest megye mellett a várost is értették. Ne féltsék municipiális jogaikat, hanem segítsék a toborzást. Rottenbiller Lipót polgármester augusztus 30-i válaszában ezt megígérte, de határozottan igényelte, hogy a jövőben ilyen esetben a várost mint önálló hatóságot említsék meg.²²

Így elhárult a fővárosban a toborzás megkezdésének akadályai, s ezzel párhuzamosan vidéken is megkezdődött a szervező munka. Mielőtt ennek töredékesen ismert eredményeit áttekintenénk, meg kell állnunk két kérdésnél: a kiállítandó önkéntes alakulat elnevezésénél és Szalay rangjánál, akit Kossuth hamarosan a gyalogos és lovas szabadcsapat parancsnokának javasolt.

Ami az elnevezést illeti, a kortársaknál is és a későbbiekben is felváltva szerepel a *Kossuth-csapat* és a végleges elnevezés: a *Hunyadi-csapat* megjelölés. Úgy tűnik, mintha az első egyszerűen Kossuth népszerűségének és a vállalkozás időszerűségének lett volna következménye, s ezt a spontán elnevezést korigálta volna később a *Kossuth Hírlapja*. A rendelkezésre álló adatok azonban azt mutatják, hogy a névadás Kossuth környezetében keletkezett és neki magának a kezdetektől tudnia kellett róla. A kormány jobboldali ellenzékéhez tartozó *Figyelmező* ugyanis már igen korán, augusztus 20-án megjegyezte „Csörgettyű” című rovatában: „Az utczákon ifjú embereket látunk kalapjukon »Kossuth lovag« étiquett-el [címkével]. A Praetoriánusok serege alakul.” Bár ezek azok az ifjú emberek voltak, akik Berzenczey kíséretében rövidesen elhagyták a fővárost, a névadás megtörtént. Igaz, a sajtó nem használja az elnevezést, hanem általánosságban beszél a fővárosban folyó toborzásról (ami jelentheti a „pesti csatárok” toborzását is), vagy körülírja azt. Így a *Népelem* augusztus 31-én ruhájuk alapján jelöli őket: „Öltözete ezen új seregnek kék nadrág s szürke zubbony veres zsinórral és hajtókával.” A *Kossuth Hírlapja* szeptember 2-án arról ír, hogy gyorsan szaporodnak „a felállítandó gyalog vadász-csapat újonczai”. Mivel ezt félre lehetne érteni — hogy ti. a „pesti csatárok” száma növekszik gyorsan — a tudósító itt is az egyenruha leírásához folyamodik. (A lap egyébként másnapi számában közölte Pest városának augusztus 31-én a „csatározászlóalj” szervezéséről kibocsátott felhívását.) A *Népelem* szeptember 6-án „szürke zubbonyos szabadosok”-ról beszél, s csak a névváltoztatás után, szeptember 15-én ír arról, hogy a csapat, amelyet eddig Kossuth szabadosainak neveztek, most a Hunyadi-csapat címet kapta. A korabeli levelezés azonban egyértelműen bizonyítja, hogy az alakulat elnevezését Kossuth nevével kapcsolták össze. Egy augusztus 30-i levél „Kossuth vadászai” székesfehérvári toborzásáról beszél.²³ Kossuth miniszteri levelezése között találunk

21 A falragaszt l. OL R 32. 1848/49-es nyomtatványok.

22 A levélváltást l. HM 1848:5947. és Pest város lt. Közigazgatási iratok 1848/49. 194. l. még *Urbán Aladár*: Honvédtoborzás Pest-Budán 1848-ban. Tanulmányok Budapest Múltjából XV. (1963) 430—431. o.

23 *Waldapfel Eszter*: A forradalom és a szabadságharc levelestára. I. Bp. 1950. 406. o.

iratokat, amelyek írói nála jelentkeznek vagy valakit támogatnak a „Kossuth ezredébe”, a „Kossuth gyalogjai” közé, vagy „a te becses nevedről nevezett lovassághoz” történő felvételben.²⁴

Mindez persze még nem bizonyíték arra, hogy Szalay, vagy Kossuth támogatta, vagy használta volna ezt az elnevezést. A kiadott Kossuth-iratok azonban meggyőznek arról, hogy a pénzügyminiszter is természetesnek tartotta ezt a megjelölést. Augusztus 31-én, a hadügyminisztériumnak címzett beadványban a „Kossuth önkéntes szabad csapat” gyors növekedésére hivatkozva sürgette a csapat parancsnokának kinevezését, s másnap Szalaynak a „Kossuth lovas századok” számára érkezett fegyverek átvételére adott megbízást.²⁵ Valójában nem csodálkozhatunk azon, ha Kossuth a maga nevét is fel kívánta használni a toborzás gyors sikerének biztosítására — és a szeptember első napjaiban kialakult helyzetben politikai súlyának biztosítására. (Ilyen tendenciákat már a *Kossuth Hírlapja* elnevezés is elárult.) Mikor azonban a fővárosi helyőrség létszámához viszonyítva Szalay önkéntesei már komoly erőt képviseltek, s a közvélemény egy részét is nyugtalanítani kezdte ennek a miniszteri „magánhadsergnek” a léte, Kossuth jónak látta a helyzet tisztázását. Nyilván nem véletlen az időzítés sem: szeptember 10-én, vagyis Batthyány és Deák (valamint az országgyűlési küldöttség) Bécsből való visszatérésének napján jelent meg a *Kossuth Hírlapjában* a helyreigazító közlemény. Eszerint téves a Kossuth-csapat elnevezés, amely feltehetően azért keletkezett, mivel „a felszerelés körül kívántató költségekről gondoskodást a pénzügyminiszter vállalta el”. A kis cikk azt is hozzáteszi, hogy „a már kiadott rendelet értelmében” az alakulat a Hunyadi-csapat nevet kapta. Az elmondottak alapján ez nyilvánvaló mentegetőzés. Azt azonban nem tudjuk eldönteni, hogy a névváltoztatást Kossuth saját elhatározásából, környezete tanácsára, vagy azért hajtotta végre, mert a nádor tiltakozott az elterjedt elnevezés ellen.²⁶

Ami a szabadcsapat vezérletét, a parancsnok és a tisztek kinevezését illeti, ez sem várathatott sokáig magára. Kossuth már augusztus 31-én saját kezű levélben fordult a honvédelmi minisztériumhoz,²⁷ hogy sürgesse Szalay csapatparancsnoki kinevezését, mert az általa állított „Kossuth önkéntes szabad csapat kiállítása a vezér erélyessége által olly gyorsan halad”, hogy ezt a sereg fegyelme megkívánja. A csapat fegyelme azt is megkívánja — folytatja Kossuth —, hogy Szalaynak „kellő katonai rangja” megadassék. Mivel kétezerkétszáz ember és két őrnagy lesz parancsnoksága alatt, ezért ezredesnek, de legalábbis alezredesnek kell kinevezni. A várható hosszadalmas szolgálati út elkerülése érdekében a levél leszögezi: „Ez nem rendes katonaság, hanem mozgó őrseregnek tekintendő, azért a kinevezés nem járhat azon formalitási nehézségekkel, mint a sorkatonaságnál.”

Másnap, szeptember 1-jén Szalay László is felterjesztette tisztí ajánlatait.²⁸ Beadványát ő Szemerének, mint bel- és helyettes hadügyminiszternek címezte. Szemere — a Mészáros által adott „hatalomlevél” értelmében — századostól lefele azonnal megerősítette a felterjesztetteket.²⁹ Mivel a szabadcsapat jellegét tekintve valóban a nemzetőrséghez állott közel, s a nemzetőrség őrnagyait a nádor nevezte ki, Szemere

24 A felsorolt példákra 1. OL H 21. Kossuth miniszteri iratai, 29., 30., 242. (Az utóbbi levél írója a bányászati osztály fogalmazója, tehát Kossuth minisztériumának tisztviselője.)

25 L. KLÓM XII. 856., 864. o. Szept. 4-én a HM egyik iratában is találkozunk a Kossuth-ezred megjelöléssel; HM 1848: 5975.

26 *Jókai*: im. 63. o. ír a nádor tiltakozásáról, igaz, az Erdélyben szervezett lovasság elnevezése kapcsán. Ez azonban nyilván egyike a szerző kisebb-nagyobb kronológiai tévedéseinek. Arról, hogy a Kossuth-huszárok, „helyesebben Mátyás-lovasoknak nevezendők” Batthyány írt szept. 20-án Vay Miklósnak; l. Vay ir. 1848:1145.

27 HM 1848:5844; közli KLÓM XII. 856. o.

28 HM 1848:5761., 5811.

29 Szept. 8-án Szemere ezt módosítani volt kénytelen, mikor két, a honvédségnél már alkalmazott főtiszt kinevezését érvénytelennek nyilvánította (minden bizonnyal a Nemzetőrségi Haditanács tiltakozására), s a jövőre nézve az ilyen felterjesztéseket megtiltotta; l. OL H 92. Országos Nemzetőrségi Haditanács iratai (továbbiakban: ONöHt) 1848:3483.

az őrnagynak ajánlott Meszlényi Jenő (Ödön) százados³⁰ kinevezését „a magyar szabad csapathoz” szeptember 4-én a nádorhoz továbbította, aki azt két nap múlva meg is erősítette.³¹ Szemere ezt megvárta, s másnap, szeptember 7-én a *Közlöny* nyilvánosságra hozta a Szalay László „titkár által felhatalmazásánál fogva toborzott szabad csapat gyalog zászlóaljához” Meszlényi Jenő „nemzetőrseregi százados” őrnagyi és parancsnoki kinevezését, az erről intézkedő rövid nádori levelet. Ugyanezen napon közölte a lap a Szalay által felterjesztett századosok, főhadnagyok és hadnagyok névsorát, akik között nemcsak a gyalogos, de a lovas csapat tisztjei is ott voltak. (A Szalay által szeptember 1-én a lovassághoz javasolt őrnagyot Szemere egyelőre nem terjesztette fel.)

Szemere közleménye gondosan megkerülte azt, hogy milyen alakulathoz is nevezték ki az új őrnagyot. A tisztek (korabeli elnevezés szerint: főtiszték) kinevezésénél pedig nem mondhatott mást, mint hogy azok „Szalay László titkár mint vezér” előterjesztésére kapták kinevezésüket. Szalaynak Kossuth által sürgetett rangját ugyanis nem lehetett olyan könnyen jóváhagyni, vagy hagyatni, mint a többiekét. Szemere, aki kétségtelenül fájlalta, hogy a nemzetőrség nem tartozott hozzá (azt ugyanis Batthyány irányítása alatt szervezték), bizonyosan tudta, hogy addig a nemzetőrséghez ezredest csak egyet neveztek ki. Tájékozódására azt is közölhették vele, hogy szerte az országban nemzetőri alezredes is csak kettő található. Ilyen körülmények között érthető, ha nem vállalta, hogy saját ideiglenes hatáskörén belül javasolja Szalay kinevezését a nádornak. Talán azt is aggályosnak tartotta, hogy a Kossuth-csapat parancsnoka rangban egy szinten legyen Kovách ezredessel, a pestbudai nemzetőrség főparancsnokával. Ezért úgy döntött, hogy az ügyet és Kossuth levelét átadja Melcer ezredesnek, a hadügyminisztérium államtitkárának, hogy az továbbítsa Mészáros miniszterhez, a verbászi táborba. Szemere azt biztosra vehette, hogy Mészáros nem fog intézkedni, de ebben a köztes helyzetében, amikor is valójában Batthyány helyett kellett volna lépnie, tudni akarta a hadügyminiszter véleményét. Ez érthető, hiszen Mészáros írta alá a „hatalomlevelet”, amelyben az a

30 A kinevezést természetesen Meszlényi Jenő kapta, de a nemzetőri százados Meszlényi Ödön volt. Az 1848. évi Militár-Schematismusban szereplő Eugen von Meszlényi főhadnagy 1848 márciusában Pancsováról Kossuthnak írott levelét ismerjük (L. R. 90. Kossuth L. iratai I. 398; közli *Waldapfel*: *Levelestár* I. 159. o.), s június végéről ismeretes Kossuth közbenjárása is, hogy az ezredelő időkben Észak-Itáliába került sógorát: *Meszlényi Jenőt* hozzák haza és itthon biztositásnak neki kapitányi beosztást. (L. KLÓM XII. 318—319. o.) *Meszlényi Ödön* nevű sógora ügyében Kossuth június elején a Nemzetőrségi Haditanácshoz fordult, hogy őt — annak kérése és Tolna megye támogatása ellenére — ne a honvédeknek, hanem a magyénál alkalmazzák. (L. KLÓM XII. 239. o.) Baldacci ezredes ennek megfelelően intézkedett, s a megye jún. 19-én a tábori szolgálatra rendelt nemzetőrség egyik századosának Meszlényi Ödönt is kinevezte. (L. H. 94. ONÖHt nem ikt. ir. 93. sz. és *Horváth Árpád*: A Tolna megyei 1848-as szabadságharcosok nyomában. Tanulmányok Tolna megye múltjából I. 1968. 93. o.) Egressy Samu aug. 24-én mérta Kossuthnak, hogy sógorát akarják a gyalogság őrnagyának (L. KLÓM XII. 787. o.), de a nevént nem közölte. Szalay László idézett szept. 1-jei őrnagyi javaslata *Meszlényi Jenőt* ajánlotta, nem említve annak korábbi rangját. Szemere szept. 4-én a jelöltet mint „nemzetőrseregi századosot” terjesztette fel a nádornak előléptetésre. Nem tudjuk megállapítani, hogy Szemere ismerte-e a valóságot, hogy ti. nem ez a Meszlényi a nemzetőri százados. Lehetséges, de az is lehet, hogy jóhiszeműen fogadta el ezt az információt, amikor a kialakult gyakorlatnak megfelelően a nádorhoz intézett felterjesztésben megjelölték az előző rangot, mint az előléptetés jogcímét. A hazatért főhadnagy Meszlényi így lépett kettőt a ranglétrán és lett zászlóaljparancsnok, miközben a honvédelmi minisztérium a Kossuthnak június végén tett ígért szerint a maga hivatali apparátusában akarta őt alkalmazni. (L. Kossuth min. ir. 186. sz.) Így Batthyány szept. 12-én alá is írta a főhadnagy számfelveti honvéd századosi előléptetését, de az — nyilván meri hivatalában tudlak a névcsereről — *Meszlényi Ödön* néven szerepel az okmányban. (L. N. 31. István nádor miniszteri iratai 1848:2435. és *Közlöny* szept. 15.) A zavart növelte, hogy Szalay szept. 1-jén századosnak javasolta — ugyancsak korábbi rangjának megjelölése nélkül — *Meszlényi Edét*, akit Szemere másnap már meg is erősített, s a kinevezést publikálta a *Közlöny* szept. 7-ei számában. Az így támadt zavar témánk szempontjából másodlagos, így annak végleges megoldását nem tartjuk itt feladatunknak. Azt azonban meg kívánjuk jegyezni, hogy *nagy valószínűség szerint Meszlényi Ede azonos Meszlényi Ödön*nel. Ezt sugallja írásuk és aláírásuk nagy hasonlósága. (L. erre Meszlényi Ödön — Baldaccihoz: ONÖHt nem ikt. ir. 94. sz.; Meszlényi Ede — Görgeyhez: a 42. jegyzetnél említendő Okmánytár 271. o. eredetijét.) Erre a megállapításra jutott egyébként az életrajzi adatok alapján *Bona Gábor*: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988. 406. o. Ha a következtetés helyes, úgy Meszlényi Ede megjelenése a név-, ill. rangcsereből fakad, s így nyilvánvaló, hogy Meszlényi Ödön volt határőrezredbeli főhadnagy sohasem vette át számfelveti honvéd századosi kinevezését. Mindenesetre a két sógor közül a szakképzett tiszt kapta az őrnagyi, majd egy hónap múlva a komáromi helyőrség élére az alezredesi kinevezést. (L. OHB 1848:907.) Ami pedig Meszlényi Ödön/Ede sorsát illeti, nyilván ő volt az a Meszlényi százados „testvér sógor”, akinek halálát Kossuth 1849. márc. 2-án Csányi Lászlóhoz intézett levelében gyászolta. (L. KLÓM XIV. 547. o.)

31 HM 1848:5761.; OL N 31. Regnicolaris levéltár, István nádor miniszteriális iratai (továbbiakban: Nádori min) 1848:2379.

kitétel állott, hogy Szalay „mint ezen csapat főparancsnoka” tevékenykedik, „ki címét ennek utána nyerendi”. Amellett Szemere számíthatott arra is, hogy mire Kossuth levele megfordul Verbász és Pest között, addigra hazatér Batthyány és ő foglalkozik a kérdéssel.

Kossuth levelét tehát futár vitte a táborba, Melczer ezredes pedig szeptember 1-én közölte ezt Kossuthal.³² Mészáros hátirata: „A minister elnök úr hatás köréhez tartozván, Szalay urat kinevezésre oda utasítani, mert a törvény, mely a honvédet a hadminister alá rendeli, szentesítve még nincs, és akkor is csak a Nádor nevezhetné ki.”³³ A hadügyminiszter egyidejűleg szeptember 5-én írt Kossuthnak is. A katonai helyzetről szóló beszámolója után rátért a kinevezésre: „Barátom — írta —, változtassátok meg a törvényt, mert én ki nem szolgált, megbántás és elégedetlenség nélkül törzs tisztnek ki nem nevezhetem. Batthyány kinevezhet a honvédeknel, a nemzet őrségnél ezredessé, de én király nélkül nem, mivel felhatalmazva nem vagyok. A nádor is kinevezhet, és utólagosan az erősítést megkérheti. Mert ha kinevezem, a mostani balítéletek mellett senki sem esmerné el, azért bocsáss meg. Batthyány által neveztesse ki annyit amennyit akarsz, amit már Batthyánynak meg is írtam.”³⁴

Mészáros Lázár magatartása teljesen logikus, és mutatja azt is, hogy az előzőekben feltételezett, a közte és Kossuth között létrejött kompromisszum kapcsán ő Batthyány hatáskörébe nyúlóan (pontosabban: a miniszterelnök helyett) cselekedett. (A kinevezést sürgető levelében Kossuth is a nemzetőrséghez hasonította önkénteseit.) Az eredeti kéziratot Mészáros hátiratával a hadügyminisztériumból Korponay János elnöki titkár a megérkezéskor, szeptember 6-án továbbította Kossuthhoz,³⁵ aki még aznap válaszolt. Szemeréhez intézett hosszú, sok fontos kérdést érintő (állítása szerint két órai írást igénylő) levelében³⁶ első helyen Mészáros mellékelte „esodálatos hátirata” miatt panaszkodott. Levelében a pénzügyminiszter némileg önkényesen értelmezte Mészáros kitételét Szalay kinevezését illetően, amikor így írt: „a meghatalmazó levélben Szalay rangjának meghatározását világosan magának tartotta fel.” Majd így folytatta: „De legyen az akár a miniszterelnök köréhez, akár a hadügy minister köréhez tartozó, most mind két hatóság Minister úrban van egyesítve, igen szívesen és sürgetőleg kérném tehát Minister urat, méltóztassék nádori aláírás mellett Szalay László úr katonai rangját haladéktalanul meghatározni, különös figyelemmel arra, hogy két őrnagy leendvén alatta az ő rangja, ha nem ezredesnél de legalább alezredesnél kisebb nem lehet.” Bár Kossuth hivatkozása, hogy Szemere a miniszterelnöki feladatokat is ellátja, nem volt pontos, mivel Batthyányt távollétében elnöki funkciójában Klauzál Gábor helyettesítette, abban igaza volt, hogy a nemzetőrségi és honvédségi ügyekben is Szemere intézkedett. (Ez történt Meszlényi Jenő kinevezésekor is.) Mivel az országgyűlés küldöttségének visszatérése előtt Batthyány megérkezésére sem lehetett számítani, Szemere — aki egyébként szemmel láthatóan nem örült annak, hogy Kossuth a hadügyi tárcát illetően javaslatokkal, sőt utasításokkal látta el — az előzmények után ebben az ügyben is lépni kívánt.

Szemere szeptember 7-én felterjesztette Szalay alezredesi kinevezését a nádornak, jóllehet nem hihette, hogy az elnyeri a megerősítést. (Talán éppen ekkor került sor a nádor tiltakozására a Kossuth-csapat elnevezés miatt.) A hadügyminisztérium hivatalos iratai között nincs nyoma e lépésnek, s a nádori irattár sem őrizte meg a felterjesztést. Az iktatókönyvi bejegyzés azonban szeptember 7-i dátummal a következőt rögzíti: „Belügyminister Szemere Bertalan a hadügy minister meg-

³² HM 1848:5844.

³³ Közli KLÖM XII. 856. o.

³⁴ Mészáros — Kossuthhoz: Kossuth min. ir. 255. A Batthyányhoz egyidejűleg intézett levél: OL H 2. Kossuth-Polizei-Akten (továbbiakban: KPA) 99.

³⁵ HM 1858:5884.

³⁶ OL H 9. Belügyminisztérium elnöki iratok (továbbiakban: BM eln) 1848:891; közli KLÖM XII. 887—890. o.

egyezésével egy gyalog és egy lovas zászlóalj alkotásával megbízott Szalay László kincstári titkárt alezredesi címmel kéri felruházni.” A végzés pedig így hangzik: „Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöknek a beadvány vélemény nyilvánítás végett áttétetik. Sept. 15.”³⁷ Vagyis a nádor a felterjesztést válasz nélkül hagyta, majd Szalay csapatának távozása után — talán a nádori hivatal tisztviselőinek a figyelmeztetésére — az ügyet áttette a miniszterelnöki tisztséget újból elvállalt Batthyáynak. Batthyány a miniszterelnöki hivatal visszavétele után még szeptember 12-én este utasította a négy kerületi önkéntes nemzetőri tábor parancsnokait és őrnagyait, hogy alakulataikkal álljanak készen, hogy érkezzen parancsra azonnal meg tudjanak indulni.³⁸ Ezt a parancsot egyidejűleg és ugyanazon iktatószámról Szalay is megkapta, aki ugyancsak őrnagyi ranggal szerepel, miként a többi címzett. A fogalmazvány Jászay Pál elnöki titkár munkája, aki talán meg sem említette, hogy ő „nevezte ki” Szalayt őrnagynak, de az is lehet, hogy az izgalmak és halmozott teendők közepette neki is csak kiszaladt a címzés a tollából. Tény, hogy Batthyány másnap Csányihoz intézett tájékoztatásában — amelynek fogalmazványa szintén Jászay tolla alól került ki — is Szalay László őrnagy „portyázó csapatáról” beszél.³⁹ Lehetséges, hogy a miniszterelnök csak akkor figyelt fel a rendezetlen ügyre, amikor megérkezett a nádor szeptember 15-i levele a kérdéssel: kinevezzék-e Szalayt alezredessé, aki alatt két őrnagy fog szolgálni?⁴⁰ A nádor „rövid útoni” választ várt, ami a kialakult gyakorlat szerint lehetett volna Batthyány igenlő válasza, amit Jászay útján juttat el a nádori hivatalhoz. Erre a rohanó események közepette nem került sor, de a jelek szerint a miniszterelnök a nádortól még annak elutazása előtt meg akarta nyerni annak hozzájárulását. Ezt mutatja legalábbis a nádori iktatókönyv szeptember 25-i bejegyzése, amely szerint Batthyány Szalayt alezredesi kinevezésre felterjesztette. A bejegyzést követően ott áll a megjegyzés: a felterjesztés nem jött vissza a nádortól.⁴¹ Sejtethetően ez azt jelenti, hogy az irat bekerült ugyan a nádor titkárságára, de az a menekülés pillanataiban nem akart ezzel foglalkozni — vagy már nem is referáltak neki a dologról.

Ezt követően Batthyány sem foglalkozott a kérdéssel, s mint tudjuk, szeptember 27-én már a táborba utazott, majd Bécsbe, ahol október 2-án lemondott. A kérdés ezek után sem rendeződött, nyilván, mert az mind Kossuth, mind a Honvédelmi Bizottmány számára elvesztette a jelentőségét. Ezt mutatja Szalaynak egy október 31-én Budán kelt és „A Hunyadi Dandár vezéréől” fejléccel ellátott, a hadügy-miniszterhez intézett beadványa, amelyet így írt alá: „Hunyadi csapatok vezére”.⁴² Vagyis ekkor még mindig nem volt hivatalos rangja, mert különben ezt használta volna. A jelenség, bármilyen furcsa, nem egyedülálló 1848-ban. Ez volt a helyzet Vidos József, a „vasi védsereg” parancsnoka esetében is, akinek nem volt — saját kérésére — nemzetőrtiszti rangja, de mint a „vasi ezred” parancsnokát ezredesként emlegették.⁴³ Ami Szalay Lászlót illeti, a Honvédelmi Bizottmány iratai között egy november 30-i — feltehetően meg nem valósult — megbízatás kapcsán alezredesként, egy december 3-i beadványban pedig már ezredesként szerepel.⁴⁴

37 István nádor ir. iktató főkönyv 1848:2387. A bejegyzés — a szokástól eltérően — nem tünteti fel Szemere levelének kiadói iktatószámát. Valószínűleg ilyen nem is volt.

38 O.L.H. 2. Miniszterelnök elnöki iratok (továbbiakban: Meln) 1848:587.

39 Meln 1848:601.

40 Nádori min 1848:2387.

41 István nádor ir. iktató főkönyv 1848:2511.

42 ON6Ht 1848:6982. Szalay kiadott jelentései is ennek a címnek következetes használatát mutatják. L. *Görgey István*: 1848 júniusától novemberéig. Okmánytár. (S. a. r. *Katona Tamás*) Bp., 1980. 170., 171., 185. o. Érdekes, hogy Görgey egy okt. 1-jei jelentésében Szalayt ezredesnek nevezi; l. i. m. 225. o. Szalayra l. még *Bona Gábor*: Tábormokok és törzsiszték a szabadságharcban. Bp., 1987. (2. kiad.) 351., 413. o.

43 Vidos József re l. *Urbán Aladár*: Batthyány Lajos és a vasi főlkélsereg 1848 szeptember—októberében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1985. 787—788. o.

44 L. O.HB 1848:4194., ill. 4663.

Visszatérve a toborzás kérdésére, annak menetét csak részben tudjuk rekonstruálni. Mivel a hatóságoknak nem kellett vele foglalkozniuk, hivatalos jelentések nem állnak rendelkezésünkre. (A helyhatóságok ekkor az önkéntes nemzetőrök kiállításával és az újoncösszeírás előkészítésével voltak elfoglalva.) A lapokban is kevés tudósítást találunk, s elsősorban természetesen a *Kossuth Hírlapjában*. Itt szeptember 2-án a „Fővárosi újdonságok” rovatban olvashatjuk: „Fővárosunkban szépen szaporodnak a felállítandó gyalog vadász csapat újonczai. Számosan járnak már utcáinkon csinos egyenruhájokban”. Ugyancsak itt olvashatunk egy szeptember 4-i, de csak 13-án közölt tudósítást, amely szerint Fejér megyéből (nyilván Fehérvárról, ahol már augusztus 30-án megkezdték a toborzást egy, a lapnak beküldött, de nem közölt tudósítás szerint)⁴⁵ az előző napon százhat újoncot szállítottak a fővárosba. Wesselényi Miklós szeptember 5-én kelt levelében⁴⁶ már félelmetesnek látta a Kossuth neve alatt szerveződő haderőt, Szemere és Kossuth együttműködését. Szerinte a Mészáros Lázárt helyettesítő Szemere „egészen Kossuthhoz szegődött” mindent úgy tesz, hogy „a teljes erő az ő kezükben legyen”. Az önkéntes (honvéd), tüzereket megnyerték maguknak, s „Kossuth-gyalogság” elnevezés alatt már vagy hat-hétszáz embert gyűjtöttek, s azokat Szemere fegyverrel és municióval akarja ellátni. Kossuth már idézett szeptember 6-i levelében, amelyben Szeremétől sürgette Szalay minél előbbi törzstiszti kinevezését, azt állította, hogy a sereg „már közel ezer főre szaporodott”. Ez az állítás azonban inkább csak a kinevezés halaszthatatlanságát kívánta indokolni, s megismételte azt a számot, amelynek már két nappal korábban megfelelő mennyiségű lőszer kiutalását sürgette.⁴⁷ Nagy valószínűség szerint csak szeptember 9—10. körül érte el a Kossuth-csapat ezt a létszámot. Mivel szeptember 14-én Batthyány elrendelte a toborzás beszüntetését, ha ezt követően vidéki szervezésről olvasunk — akkor már Hunyadi-csapat elnevezés alatt — az valószínűleg a lovasság szaporítását szolgálja (pl. Borsodban vagy Debrecenben). Egy nyilvánvaló kivétel azonban akad: a pápai toborzás. A *Kossuth Hírlapja* a szeptember 23-i számában arról tudósított, hogy szeptember 16-án hagyták el a várost a Hunyadi-csapat számára toborzott „derék vadászok”, akiknek száma néhány nap alatt száz főre szaporodott. Meg kell még említeni, hogy Szalay bécsi útja következtében megismerkedve Kossuth seregszervezési terveivel, Pulszky augusztus 19-e körül már jelezte Kossuthnak, hogy „itt Bécsben könnyű volna számunkra verbuválni”. Csak pénz kell és megfelelő megbízott, s „pár száz embert könnyű szerével lehetne összeszerezni”.⁴⁸ A szervezés meg is indult, de az első különítmény csak szeptember 14-én érkezett Pestre, így azokat már nem osztották be a Hunyadi-csaphoz.⁴⁹

Ami az önkéntesek felruházását és -fegyverzését illeti, azzal a jelek szerint nemigen volt komolyabb probléma, legalábbis a gyalogság esetében. (A lovasság toborzása kérdésére még visszatérünk.) A *Kossuth Hírlapja* augusztus 23-án a szabadcsapat felállítását bejelentő közleményében igen határozott kijelentést tett: „A fegyvert már megszerzék a pénzügy-minister, a ruhát varrják Pesten.” Hogy az utóbbi nem merő dicsekvés volt, mutatja a lap már idézett szeptember 2-i fővárosi híre, miszerint sok önkéntest látni az utcákon „csinos egyenruhájokban”.⁵⁰ A gyors felruházást

45 OL H 110. Kossuth Hírlapjával kapcsolatos iratok; közli *Waldapfel*: i. m. I. 404—406. o.

46 Wesselényi Miklós — ifi. Wesselényi Miklósnak, 1848. szept. 5. Közli: *Ferenczi Zoltán. Irodalomtörténeti Közlemények*, 1903. 246. o.

47 BM eln 1848:893; közli KLÖM XII. 879—880. o.

48 Kossuth min. ir. 257; közli KLÖM XII. 749. o.

49 A bécsi önkéntesek megérkezésére l. KH 1848. szept. 16.; *Pesti Hírlap* 1848. szept. 17.; *Hunfalvy Pál*: Napló 1848—1849. (S. a. r. Urbán Aladár) Bp., 1986. 79. o. Bár ezek a bécsiek nem kerültek a Szalay által szervezett csapatba, abban sok volt a német, tudósított erről a KH szept. 2-án. Annak azonban nincs nyoma, hogy a „Hunyadi-szabadcsapatba tömegesen állottak be a márciusi fiatalok...” L. *Spira György*: A magyar forradalom 1848—49-ben. Bp., 1959. 240. o.

50 A ruházat részletes ismertetését l. *Barczy Zoltán—Somogyi Győző*: A szabadságharc hadserege. Bp., 1986. 170—171., 174. o.

az tette lehetővé, hogy augusztus 20-ig a pénzügyminiszter a zayugróci és pápai posztógyárból, illetve a pesti Iparműtártól megszerezte a szükséges anyagokat, szerződést kötött négyszáz egyenruha megvarrására és intézkedett a csákok és patronások készítéséről is. Augusztus 20-án Kossuth már utasította Duschek Ferenc pénzügyminisztériumi államtitkárt, hogy az elősorolt érdekeltel jelentkezése esetén gondoskodjék azoknak a kincstári főfizető hivatal útján történő kielégítéséről.⁵¹ Nem kétséges, hogy Kossuth személyes érdekeltsége révén talán ezeknek az önkénteseknek a felszerelése volt a leggyorsabb 1848-ban.

Ami a fegyvereket illeti, azzal sem volt fennakadás. Láttuk, Kossuth lapja a szervezésről szóló híradásban olyan kijelentést tett, hogy a fegyvereket a pénzügyminiszter már megszerezte. A közlemény pillanatában ez valószínűleg azt jelenti, hogy Szalay bécsi útja következtében a néhány száz szuronyos puska megvolt annak a négyszáz embernek, akiknek az egyenruhája is készült már. A nagy létszám adatok után ez a kitétel azonban többet sejtetett. Az állítás nem volt alaptalan — de fedezete nem az a huszonnégyezer angol puska volt, amelyet Kossuth az augusztus 17-i minisztertanácon emlegetett. A nyilvános kijelentés mögött egy egyelőre titokban tartott szerződés volt, amelyet Szalay bécsi útját követően augusztus 20-án Pesten kötöttek. A négyezer szuronyos lőkupakos és kétszázhusz vontacsövű (a vadászalukulatnak szánt) fegyverre kötött két szerződést egy bizonyos Dr. D. Bastler bécsi lakos és Szalay László írta alá.⁵² A szerződés a vállalkozót a megadott mennyiség egy hónap alatt történő átadására kötelezte Bécsben, Wodianer Móricnak, a magyar kormány bankárának. Bastler már leszállította az első kétszázötven fegyvert, amikor augusztus 28-án Pulszky szemrehányó levelet írt Kossuthnak: „Kedves barátom! Nem ártana, ha egy kissé nagyobb burokat lennétek. Bastlerrel szerződést kötöttél, de Wodianert nem tudósítottad sem erről, sem nem utasítottad, hogy a szállítmányokat fizesse.”⁵³ Nem tudni, hogy mi volt e késelem oka: valóban adminisztrációs hiba, vagy Kossuth nem akarta, hogy a sok lépcsőt megjáró hivatalos postázási (másolási, iktatási) eljárás következtében a dolog idő előtt kitudódjék. Tény, hogy a szerződések másolatát Duschek államtitkár juttatta el augusztus 29-i levelének kíséretében Pulszkyhoz.⁵⁴ Ez meghagyta a már átadott fegyverek kifizetését Wodianernek (aki azt előzetes meghagyás nélkül Bastlertől átvette és kifizette), s a továbbiakra nézve arra utasított minisztere nevében, hogy valahányszor Wodianer fizetett és ezt igazolja, „annyiszor szíveskedjék... a mondott bécsi magyar fiók pénztárt a fizetett összeg Vodjaner [így] Móricznak leendő megtérítésére utasítani”. A szerződést Pulszky is bizalmasan kezelte, amit az mutat, hogy a „kebelbeli díjazó hivatalnak” szóló szeptember 1-i meghagyásában Dr. Bastler vállalkozását úgy említi, mint ami „a magyar hadsereg számára” történik.⁵⁵ Wodianer Móric a pénzügyminisztertől a közvetlen meghagyást a Bastler-féle fegyverszállítmányok átvételére csak szeptember 4-i, a pesti Wodianer Samu és fia bankház azoknak Szalay Lászlóhoz való továbbítására pedig szeptember 6-i kelettel kapta meg.⁵⁶

Az elmondottak csak arra kívántak utalni, hogy Kossuth beszélt ugyan az angliai fegyvervásárlási szándékáról, de a Bastlerrel kötött szerződést — a jelek szerint — nem kívánta nyilvánosságra hozni. Úgy tűnik azonban, hogy Batthyánynak volt valami tudomása Szalay augusztus közepén történt bécsi útjáról és annak céljáról. Egy augusztus 14-én Kossuthhoz intézett, a fegyvervásárlás várható költségeiről

51 PM eln 1848:1445—1451: közli KLÖM XII. 767. o. (Tartalmazza a beszerzési, varratási és készítési költségeket is, ami alkalmasint lehetőséget ad a vizsgálatra, hogy a készítőket felszámoltak-e „sürgősségi díjat”).

52 Másolatát l. KM eln 1848:1188. (Erről is megállapítható, hogy Kossuth látta azokat a szerződéseket.) Két fogalmazványa megtalálható: Kossuth min. ir. 126., 183. Egyik külzetén rajta a „Conf.” (bizalmas) megjelölés.

53 Kossuth min. ir. 318., közli KLÖM XII. 813—814. o.

54 KM eln 1848:1188; közli KLÖM XII. 830—831. o.

55 KM eln 1848:1188.

56 Az iratok nem maradtak fenn; l. PM eln ir. iktkve 1848:2010. és 2023.

szóló levelében⁵⁷ befejezésül ilyen kijelentést tett: „miután Bécsbe biztos embert kívánnék tüstént küldeni, ki az ott található fegyvereket azonnal összevásárolja, az erre szükséges mintegy 20 000 frtnak kiszolgáltatását pénztárunk ereje megbírná-e?” Kossuth a kérdésre igenlő választ adott, s Batthyány „biztos embere” — amennyire az megállapítható — eljárta az ügyben. Ez azt is mutatja, hogy a két vállalkozás végül is nem keresztezte egymást. Batthyány egyébként említett augusztus 14-i levelében angliai fegyvervásárlásra 200 000 Ft-ot kért, amit válasza szerint Kossuth csak három hét múlva tudott volna biztosítani. A Bécsben tartózkodó Batthyány azonban arról értesült, nyilván Wodianer bankártól, hogy míg pénzügyminisztere az angliai fegyvervásárlásra nem tudta a pénzt előteremteni, Kossuth 80 000 Ft-ot utalt át Londonba a maga által kezdeményezett fegyverbeszerzésre. Batthyány ekkor felkereste a bécsi magyar külügyminisztériumban Pulszky államtitkárt (aki akkoriban a „beteget jelentett” Esterházy Pál helyett vezette a minisztériumot) és felszólította, hogy írja meg Kossuthnak, miszerint a fentiek értésére estek, s azokról ő előzőleg mit sem tudott.⁵⁸ Batthyány nyomtatékkal hangsúlyozta, hogy „a fegyverszerzés reá bízott”, s követelte, hogy minden pénz azokra a fegyverekre fordíttassék, „melyekre nézve az ő megbízottja szerződött, nem pedig másfélékre”. Az üzenet befejezése kétségtelenül elítéli Kossuth egyéni kezdeményezését: „Egyébiránt meg van győződve — tolmácsolta Pulszky a miniszterelnök szavait —, hogy mind azon fegyvereket, melyeket Te egyenest veszel, szintén a közfegyvertárba teszed által, honnét a különböző fegyveres csapatok fel fognak fegyverkeztetni”. Feltételezhetjük, hogy Batthyány ekkor már hallott a Bastlerrel kötött szerződésről is, s az üzenet elsősorban az így szerzett fegyverekre vonatkozott.

Azt tudjuk, hogy végső soron így is történt, hiszen a Bastler-féle szerződés következtében — az iratok tanúsága szerint⁵⁹ — az első kétszázötven fegyvert követően szeptember 1-től 26-áig két-háromnapos időközökben jelentkezett Wodianer a kifizetett számlákkal, amelyek kb. 2250 fegyver ellenértékét jelentették. Ezeknek értetően csak egy része került Kossuth, illetve szabadsapata kezére, míg a többi Batthyány kívánsága szerint a „közfegyvertárba”. Nem tudjuk, hogy az angol fegyverek megérkeztek-e szeptember 12-e, Kossuth lemondása előtt, bár arra van adatunk, hogy szeptember 9-én a pesti Wodianer Samunak utaltak a Londonból érkezett és kifizetett fegyverszállítmány ellenértékeként.⁶⁰ Nehéz meghatározni a Kossuth rendelkezésére álló fegyverek számát a bécsi naponkénti kifizetések ismerete ellenére is, mivel a Wodianer által Bécsben a külügyminisztérium „díjazó hivatalának” benyújtott számla dátuma (pontosabban: Pulszky utalványozása) nem egyezik feltétlenül az adott tétel Pest-Budára indításával. Lehet, hogy a küldeményt már régen hajóra rakták, amikor Wodianer jelentkezett — és lehet, hogy a külügyminisztérium által kifizetett szállítmány még a Dunagőzhajózási Társaság bécsi raktárában hevert.

Azt is meg kell állapítanunk, hogy a kezdeti titkolózás ellenére, a Kossuth-csapatnak érkező szállítmányok végül is nem voltak titkosak. Ennek feltehetően az az oka, hogy azok együtt érkeztek a Batthyány által kiküldött Sztankó Soma (vagy a Bécsbe küldött Piller őrnagy) által vásárolt fegyverekkel. Tény, hogy augusztus 30-án Kossuth megbízásából úgy informálták a pesti Wodianert, hogy „a megérkezett fegyverekről szóló ügy nevezett Fracht briefet [szállítólevelet] senki másnak, mint Klauzál Gábor miniszter úrnak méltóztassék kiszolgáltatni”.⁶¹ Wodianer másnap jelentette, hogy a megérkezett 299 ládányi fegyver szállítólevelét eljuttatta

57 Meln 1848:498; közli KLÖM XII. 730. Ugyanott Kossuth aznap kelt igenlő válasza.

58 Kossuth min. ir. 6; közli KLÖM XII. 866—867. o.

59 KM eln 1848:1188. Az iratok októberben további kb. ezer fegyver Wodianer által történt átvételét jelzik. Ezeket nyilván már úgy csempészték be az országra.

60 L. PM eln ir. iktkve 1848:2070. A londoni fegyvervásárlásokra l. *Horváth Jenő*: A magyar kormány fegyvervásárlásai Angliában. (1848—1849). *Hadtörténelmi Közlemények*, 1932.

61 PM eln 1848:1492.

Klauzálhoz.⁶² Kossuth ekkor értesítette Szalay Lászlót, hogy „a tegnapi gőzhajóval érkezett állományi fegyverek közt 175 darab egyenesen a Kossuth lovas századok fölfegyverzésére szánvák”, s azok Klauzál Gábor kereskedelmi miniszternél „vannak letéve”. Ezért felhatalmazta Szalayt, mint kormánybiztost, „mind az említett, mind a majd később érkezendő és Önnek tudtára adandó fegyvereket azonnal átvehetni”.⁶³ Klauzál részvétele nem ideiglenes miniszterelnöki megbízatásának, hanem kereskedelmi miniszteri tárcájának köszönhető. Ezt jól mutatja az eset megismétlődése, amikor szeptember 5-én Klauzál a következő utasítást adta a pesti harmincadhivatalnak: „Meghagyatják e hivatalnak, hogy Szalay László zászlóalja számára a szükséges fegyvereket díjmentesen adja ki.”⁶⁴ Ez idő tájt — egy augusztus végi átmeneti bécsi fegyverszállítási tilalom feloldása után⁶⁵ — bőven érkezhetek fegyverek, mert Kovách György ezredes, a pesti nemzetőrség főparancsnoka ezen felbátorodva szeptember 8-án vagy 9-én sietve kétezer darabot igényelt a maga zászlóalja számára.⁶⁶ Bár a kérelem a fővárosi nyugtalan politikai hangulatnak szólt, az igény nem talált meghallgatásra — jóllehet a formális elutasítás csak a hó végén született meg.

Az tehát, hogy Kossuth önkéntesei számára fegyverekkel rendelkezik, nem volt titok. Lőszert azonban a sorkatonaság raktáraiból kellett volna kapnia. Úgy tűnik, hogy ezt sem Szemere, sem az illetékes katonai szervek nem siették el. Kossuth szeptember 4-én, amikor a kormány Pesten levő tagjai megismerték már a bécsi kormány emlékiratát és megszületett az országgyűlés határozata, hogy küldöttséget menesztenek a királyhoz, így írt Szemerének: „Szalay csapatának 1000 emberre szükséges munitio kiszolgáltatása elkerülhetetlen szükséges, minthogy itt helyben is késznek kell lennie a rend fenntartásabani szolgálatokra.”⁶⁷ Bár Szemere a szabadcsapathoz történt tisztí kinevezésekor gyorsan — és mint kiderült: némileg elhamarkodottan — járt el, ebben a kérdésben nem ismerjük e napokban kelt rendelkezést. Annak mindenesetre nyoma van, hogy Kossuth szeptember 6-án ismét sürgette a lőszert a szabadcsapat gyalogsága számára.⁶⁸ Szeptember 9-én Szemere újabb sürgetést kapott.⁶⁹ Csak ez után, szeptember 9-én, vagyis amikor Ivánka Imre őrnagy váci táborának egy zászlóalja is útban volt Pestre, intézkedett Szemere, hogy Szalay csapata kapjon lőszert.⁷⁰

Szemere Bertalan mint bel- és helyettes hadügyminiszter kulcsszerepet töltött be ezekben a napokban. Bár a lényegyet tekintve egyetértett és együttműködött Kossuthal, levelezésük nem mutat maradéktalan együttműködést. (A levelek egyben jelzik, hogy ezekben a napokban nemigen lehetett közöttük bizalmas megbeszélés.) Szemerét nyilván zavarta, hogy szeptember 4-én estől Kossuthot saját szabadcsapata őrizte, hogy 6-án a felszerelésének kiegészítését szorgalmazó Ivánka őrnagy megbízottja nem őt, hanem Kossuthot kereste meg.⁷¹ Ezekben a napokban az sem

62 PM eln 1848:1499. Szept. 2-án a pesti Wodianer közölte Kossuthal, hogy aznap 40 láda, összesen 1217 db fegyver érkezik. Egyben jelezték, hogy Pulszky által vásárolt fegyverek is várhatóak; PM eln 1848:1497.

63 PM eln 1848:1499; közli KLÖM XII. 864. o. (Ezt követően kapta a pesti Wodianer a már említett utasítást.)

64 OL H 44. A földművelés, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium elnöki iratai (továbbiakban: FIK eln) 1848:271. (Az irat kültetés levő feljegyzés szerint az utasítást valójában csak szept. 8-án adták ki.) Később előfordult az eset fordítottja. Egy szept. 14-i irat szerint a Szalay nevére érkezett szállítmányról („üres golyók”-nak mondja a szöveg) a címzettmit sem tudott, s úgy nyilatkozott, hogy rendelkezik, miszerint azok a HM-hez kerüljenek; FIK eln 1848:282.

65 Kossuth min. ir. 251. L. még *Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán.* Bp., 1973. 96—97., 127—128. o.

66 Pest város lt. Közgyűlése ir. 1848/49. 193. A belügyminisztérium szept. 25-én utasította el a kérést.

67 BM eln 1848:893; közli KLÖM XII. 879—880. o.

68 Bejegyzés az elveszett irat tartalmáról: „Szemere Bertalan ideigl. hadügy miniszter úrnak Szalay emberei számára 1000 emberre való töltés kiszolgáltatása iránt.” PM eln. ir. ikt. 1848:2027.

69 „Szemere Bertalan ideigl. hadügy miniszter úrnak töltés kiosztás iránt.” PM eln. ikt. 1848:2069.

70 Szemere — a tűzérdandár parancsnokságnak, szept. 9. Hadtörténelmi Levéltár (HL) Generalkommando Praesidiale (továbbiakban GK Praes) 1848:568.

71 Ezek az információk Hajnik Pál rendőrtanácsos, a fővárosi rendőrség vezetőjének jelentéseiből valók. OL H 15. A belügyminisztérium rendőri osztályának jelentései (időrendben). Talán az is felkeltette Szemere érdeklődését, hogy Ivánka őrnagy ezekben a napokban — Kossuth támogatásával — egy „a Mészáros hadigőzshöz csatolandó ágyútalp” számára igényelt löveget (azon túl, amit saját tábora számára kapott). L. HM 1848:5743. A hadigőzök ekkoriban a Dunán, a Dráva torkolata közelében cirkált és közvetlenül a Verbászton tartózkodó Mészáros hadügyminiszter rendelkezett felette. Így a vállalkozás értelme csak további ágyúk megszerzése lehetett. Valóban felmerült volna valami nagyobbserű készülődés terve?

lehetett előtte titok, hogy Kossuth valamiféle ideiglenes forradalmi hatalom (triumvirátus) szervezésével is foglalkozik, s ezekbe az előkészületekbe őt nem vonja be. Így, ha igaz is az a látszat, hogy Szemere együttműködött Kossuthtal — mint azt Wesselényi szeptember 5-i levelében megfogalmazta⁷² —, ez az összhang korlátozott volt. Kétségtelen, hogy Szemere azonnal tiszteket nevezett ki a szabadsapathoz Baldacci ezredes, a haditanács elnökének tudta nélkül (így kerülhettek a listára aktív honvédtisztek), de a fegyvereket a Szalay-csapat számára nem Szemere biztosította, s a lőszert — amelyet Wesselényi is csak úgy emleget, hogy azt biztosítani akarja —, mint láttuk, az önkéntesek csak szeptember 9-én vagy azt követően kapták meg. Tény az is, hogy éppen a levél írásának időpontjáig Szemere részese volt annak a tervnek, amely feltehetően még a déli táborba augusztus 26-án ismét leutazott Mészáros kérésére született, hogy a főváros sorkatonai helyőrségéből további alakulatokat küldenek Verbászra, hogy segítsék a szenttamási szerb tábor elleni újabb támadás előkészületeit. Szeptember 3-án így három század sorgyalogság elhagyta a fővárost, de a külvárosban elhelyezett Württemberg-huszárok a megváltozott helyzet miatt már maradtak — egyébként Kossuth helyeslésétől kísérve. Így nem lehet arról beszélni, mit Wesselényi levele felpanaszol, hogy Szemere Kossuthtal egyetértésben „degarnírozni” akarta volna a fővárost. Ahhoz pedig nem fér kétség, hogy a rendet elsősorban a neki engedelmeskedő erők útján kívánta biztosítani.

Mindez a kortársak, mindenekelőtt a két minisztert egyaránt bizalmatlanul szemlélő kortársak előtt nem volt ismert. Az azonban, hogy Kossuth önkéntesei fegyverrel rendelkeznek, szeptember elején a fővárosban már nem volt titok. Így inkább Széchenyi végletekig felfokozott gyanakvását, mint a valós helyzetet rögzíti Kemény Zsigmond, aki elmeséli egy szeptember eleji találkozását az izgatott gróffal, aki arról beszélt, hogy Kossuth a budai vár elfoglalására készül. (Ezt Wesselényi előbb emlegetett levele is tudni vélte.) Majd témánkat érintően így folytatta — Kemény szerint — Széchenyi: „Ezért kravalt készít. Háromezer brüsszeli fegyvere van elrejtve, melyet az állam költségén hozatott, de kézre nem szolgáltatá. A nádor értesült az egész tervről; azonban fél minden eldöntő lépéstől.”⁷³ Ha ez a hír elterjedt a városban, talán megmagyarázza azt, hogy Szemere miért nem sietett lőszert biztosítani a Kossuth-szabadsapatnak. Így erre is vonatkozhat Csengery Antalnak később tett kijelentése, miszerint ezekben a napokban ő egyensúlyozta „a titkos reakció és a megengedatlan forradalom törekvéseit”.⁷⁴

A fővárosi közvélemény jelentős része mindenestre érhetően nyugtalanzkodott ezekben a feszült hangulatú szeptember eleji napokban, amikor az utcán egyre több szabadsapatbelit láttak, miközben az a hír járta, hogy a katonaságot — még a nádor és a budai vár őrzését ellátó gránátosokat is — elviszik. A forradalom mérsékelt híveire sem tehetett jó benyomást Csernátoni Lajos cikke a *Marczius Tizenötödike* szeptember 6-i számában, amely a főváros védelméről való gondoskodást sürgeti. Eszerint a márciusi napok „harcos eleme” részben eltávozott már a városból, ahol sem megfelelő sorkatonaság, sem önkéntesekből álló „állandó védcapat” sincsen. Ezért azt javasolja, hogy „a rendezésben lévő csapatok egyikét” kell itt elhelyezni, mert „így egy jó szellemű fegyveres erő lenne hátunk megett”. Mivel a

⁷² L. 46. jegyzet.

⁷³ *Kemény Zsigmond*: Gróf Széchenyi István. Összes Művei IX. 1907. 342. o.

⁷⁴ *Csengery Antal*: Tanulmányok és jellemrajzok. Pest, 1890. II. 281—282. Az előadottak alapján azonban a következők nem egészen helytállóak: „A Kossuth által titokban szerzett fegyvereket pedig később Batthyány foglaltatta le.” I. m. 283. o. Más kérdés, hogy a fegyverek mennyiségéről Batthyáynak és munkatársainak valóban nem lehetett pontos tudomása. Ebben az értelemben igaz Kovács Lajos állítása: „Batthyány ezeket a fegyvereket kézhez is vettette, de ezekről azelőtt nem tudott semmit.” *Kovács Lajos*: Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve, 1846—1848. Bp., 1889. II. 96. o.

kortársak előtt köztudott volt Csernátóni jólétesültsége és közeli kapcsolata Kossuthal, nem volt alaptalan a gyanú, hogy az írást sugalmazták. Mivel pedig a „pesti csatárok” toborzása még alig indult meg, a cikk csak a *másik* „rendezésben lévő” csapatra, Szalay önkétesekre célozhatott.⁷⁵

Ami a szeptember 10-ig terjedő eseményeket illeti, a főváros nyugalmáért magát felelősnek érző, egy erőszakos baloldali fordulat bekövetkezését kétségtelenül megakadályozni akaró Szemerének nem a Szalay-csapat „helyőrségként” való elfogadtatására tett kísérletek okoztak igazán gondot. Neki a katonaság vezető szerveivel, így a budai főhadparancsnoksággal, de magával a honvédelmi minisztériummal is nehéz volt ideiglenes megbízatását elfogadtatni, parancsait végrehajtani. E nehézségek sorában kettő azonban a Kossuth-féle önkéntes csapat létevel volt kapcsolatos: az egyik a szabadcsapat elhelyezésének kérdése volt, a másik az alakulathoz álló sorkatonák ügye.

A toborzás kezdetén a honvédelmi minisztérium a város szívében levő Károlylaktanyát jelölte ki az önkéntesek szálláshelyéül. Kossuth augusztus 31-i levelében. azonban már így írt Szemerének (igaz, a honvédelmi minisztériumnak címezve): „A ... Kossuth önkéntes szabad csapat kiállítása ... olly gyorsan halad, hogy sok tekintetből — mellyeket el sorolni időm nem engedi — okvetlenül szükségesnek kell tartanom, hogy ezeknek ideiglenes beszállásolása a Károly Kaszárnyából ki az úgy nevezett Neugebäudeba tétessék át. A mit a sereg disciplinájára nézve is elkerülhetetlenül szükségesnek tartok. Annyi okom van ennek kívánatára, hogy erről *semmi esetre* nem csak el nem állhatnék, sőt sürgetve kell kérnem a tisztelt Ministeriumot, hogy ez iránt még ma a rendeletet kiadni szíveskedjék.”⁷⁶ (Kiemelés az eredetiben.) Szemere — mint láttuk — a szabadcsapat ügyében az első napokban azonnal intézkedett, s egyébként is érthette Kossuth igényét: az Újépületben, ahol a tüzéségi löveganyagot és lőszert tárolták, megbízható erőket kívánt elhelyezni. Ezért másnap Melczer ezredes útján utasította a budai főhadparancsnokságot a megfelelő rendelkezésre.⁷⁷ A főhadparancsnokság a városparancsnokság közbejöttével szeptember 2-án intézkedett, s 4-én jelentette a rendelkezés végrehajtását.⁷⁸ Az Újépületbe átkerültek létszáma azonban nem ismert. Feltehetően nem voltak sokan, ezért nem okozott nehézséget az áthelyezés. Az újabb önkéntesek azonban maradtak a Károlylaktanyában, amit az is jelez, hogy Hajnik Pál rendőrtanácsos szeptember 6-án Szalay-féle újoncoknak a „rokkantak laktanyájában” (ez a Károlylaktanya másik elnevezése) történt összeverekedéséről tudósított.⁷⁹

Amikor azonban a helyzet bonyolódott, mivel Buda környékére idegen legénységű lovasság érkezett, a minisztertanács Komáromból sorkatonaságot kért, Szemere pedig a tolnai önkéntes nemzetőröket Pest alá, Soroksárra és környékére hozatta,⁸⁰ az Újépület biztosítása ismét napirendre került. Ezt Hrabovszky altábornagy, a még májusban elmenekült Lederer lovassági tábornok helyét betöltő új budai főhadparancsnok megérkezése és a katonai erők feletti ellenőrzés átvételére tett kísérlete okozta. Amikor Szemere szeptember 8-án másnapra további két-háromszáz önkéntesnek az Újépületbe való elhelyezését kérte, azt Hrabovszky nemcsak hogy egyelőre nem tartotta tanácsosnak, de egy másik, ekkor kelt levelében Szemere számos rendelkezésével megpróbált ellenszegülni.⁸¹ Ezek között témánkat érintően a legfontosabb, miszerint a főparancsnok nem értett egyet azzal a rendelkezéssel, hogy a szerezeti tüzerlegénység leadja a neki időközben kiosztott gyalogsági fegy-

75 A lapnak ez a száma közölte, hogy Kossuthot őrzik. Másnap pedig már a *Pesther Zeitung* állítása ellen tiltakozik: nem igaz, hogy Kossuth őrizteti magát, mert a csapat tagjai önszántukból őrzik.

76 KLÓM XII. 856. o.

77 HM 1848:5833; GK Praes 1848:544. (Az átirat „Kossuth önkéntes had”-ról beszél.)

78 GK Praes 1848:544., 548.

79 L. 71. jegyzet.

80 A valóban bonyolult helyzet áttekintésére l. *Urbán*: Batthyány miniszterelnöksége, 615—632. o.

81 GK Praes 1848:554., 556. (Az utóbbi sorolja Hrabovszky ellenvetéseit és ellenintézkedéseit.)

vereket. (A szabályzat szerint a tüzereknek csak rövid kardjuk volt.) Szemere ekkor igen határozottan lépett fel: szeptember 9-én kelt átiratában ragaszkodott az önkéntesek újabb csoportjának az áthelyezéséhez — Hrabovszky előző napi rendelkezéseit pedig semmisnek nyilvánította.⁸² Annak érdekében pedig, hogy a végrehajtás ne késlekedjék, Szemere szeptember 9-én saját kezűleg fogalmazott parancsot küldött a József-laktanya (az Újépület) parancsnokának, meghagyva, hogy biztosítsa az üresen álló szobába a „Szalay László úr parancsnoksága alatti önkénytesek” beszállását.⁸³ Ezt az utasítást, miként az ugyancsak ezen a napon kelt rendelkezést a Szalaynak adandó lőszerről, már közvetlenül a végrehajtott katonai szervhez intézte Szemere, ami érthető következménye volt Hrabovszky megkísérelt szembeszegülésének. A levél nem hagy kétséget, hogy azonnali engedelmességet vár, függetlenül attól, hogy az épület parancsnoka kapott-e közvetlen előjáróitól hasonló meghagyást: „Ha netalán a főhadi kormánytól e részben megtett rendelet parancsnok úrhoz nem érkezett volna, zavarok kikerülése végett, sietek Önt megparancsolólag addig is értesíteni” — fejeződött be a helyettes hadügyminiszter levele. A történet teljességéhez tartozik, hogy az esküjét még le nem tett Hrabovszky további ellenszegülésétől tartva, Szemere még ezen a napon a fővárosba rendelte a váci táborból Ivánka őrnagyot is egy zászlóaljjal. Ők bejelentés nélkül érkeztek és még aznap este beszállásoltak Szalay önkéntesei mellé. Ezzel az Újépület valóban biztos kezekbe került.⁸⁴

Ami a Kossuth önkéntesei közé állott sorkatonákat, mindenekelőtt a gránátosokat illeti, jelentkezésük ugrásszerűen megnövelte a csapat létszámát — és egyben a toborzás *azonnali beszüntetéséhez* vezetett. Az előzmények itt is augusztus végéig nyúlnak vissza. Szalay László „titkár és miniszteri biztos” augusztus végén adott be a hadügyminisztériumnak egy tizenkét nevet tartalmazó jegyzéket azokról a sor ezredí személyekről (egy őrmester és egy káplár kivételével köztvitézék), akik „a magyar szabads csapatban” kívánnak szolgálni.⁸⁵ Melczer ezredes ezt előbb megtagadta és Mészáros véleményét kívánta megtudni, de a jelek szerint még ezt megelőzően megszületett a bölcs döntés: csak annak a két embernek engedik meg az átlépést, akiknek kitelt szolgálati idejük (kapitulációjuk).⁸⁶ Ez utóbbi értesítést Szalay amint megkapta, szeptember 2-án Szemeréhez fordult, hogy a budai gránátosok közül kapjon húsz embert kiképzőnek azok közül, akiknek szolgálati ideje letelt. Szemere ezzel egyetértően intézkedett.⁸⁷ Szeptember 4-én megérkezett Kossuth levele is, amely a kiszolgált gránátosoknak Szalay csapatába történő átlépését kérte engedélyezni.⁸⁸ Szeptember 5-én a belügyminisztérium közölte Korponay századosal, a hadügyminisztérium elnöki titkárával, hogy hírek szerint a budai gránátosokat el akarják vinni, de nem tudják, hová.⁸⁹ A legénység soraiban az a hír terjedt el, hogy tisztjeik „ki akarják lopni” őket Budáról — és Bécsbe vinni.⁹⁰ Nem tudjuk, hogy ekkor hányan álltak be a budai gránátosok közül Szalayhoz, de azok ekkor még nem a „lázdók” voltak, hanem csak azok, akiknek tíz évi szolgálata már

82 GK Praes 1848:566., 586. (Szemere ekkor kötelezte Hrabovszkyt az eskü letételére.)

83 BM eln 1848:851; GK Praes 1848:566.

84 Szept. 9-én nem kerültek a Kossuth-csapat tagjai maradéktalanul az Újépületbe, mivel a Károly-laktanyában levő bankjegynyomda őrzését — ugyancsak szept. 9-től — ők látták el; PM eln ir. iktkve 1848:2063. A *Marezius Tizenötödike* szept. 11-i számvetése szerint az Újépületben (a tüzerlaktanyában) van 35 német és 280 magyar (ez utóbbiak honvédtüzérek). Majd így folytatja: „Ellenben van ott 1800 emberünk.” Mivel Ivánka oda bevonult zászlóaljja ezerszáz főnyi volt, így a Kossuth-csapatnak hétszáz embere lehetett ott.

85 HM 1848:5811., 6419.

86 HM 1848:5768., 5811.

87 BM eln 1848:819.

88 HM 1848:5969. (KLÖM XII. nem közli.) Szept. 14-én Szalay beadta az átlépni kívánók névsorát; HM 1848:6006.

89 HM 1848:6066.

90 Szept. 6-án kelt, rossz írású, címzés nélküli levél Hratzky József tizedestől: Kossuth min. ir. 34. Mellette a 69 gránátos neve a 32. Esteri Ferdinánd gye. gránátos osztályából, akik nem akarnak Bécsbe menni.

letelt. Kossuth sokszor idézett szeptember 6-i levelében azt írta Szemerének, hogy „ezen csapathoz több gránátosok álltak be, kiknek capitulacionális idejük már kitölt”.

Ezekben a mozgalmas napokban kétségtelenül folyt a magyar legénységű sorkatonaság, mindenekelőtt a budai gránátosok — a nádor testőrsége — közt a hazafias agitáció, amint a fejlemények mutatják, nem is eredménytelenül.⁹¹ „Földindulás” azonban nem következett be. Mindenki Batthyány és Deák, valamint az országgyűlés küldöttségének visszatérésére várt. Ismeretes, hogy Batthyány és kormánya — Szemere és Kossuth kivételével — szeptember 11-én lemondott. Az országgyűlés az előbbi két minisztert bízta meg a kormányfeladatok vitelével. Ekkor indult el a lavina. Cordier őrnagy, a gránátos zászlóalj parancsnoka⁹² ezen a napon már azt jelentette, hogy harminchat gránátos állott a Kossuth szabadcsapathoz. Hrabovszky ugyancsak e napon a minisztériumnak továbbított jelentése ezt újabb tíz átállott gránátossal toldotta meg.⁹³ Másnap Kossuth megszavaztatta az országgyűléssel, hogy a kiállítandó újoncok kizárólag honvédszászlóaljokhoz kerülnek, továbbá, hogy „a rendes hadseregben szolgáló tiszteknek s katonaságnak ezen honvédszászlóaljokba az átlépés megengedettik”.⁹⁴ Bár a szövegezés csak a honvédség alakulatait említi, nem kétséges, hogy Kossuth és követői bizton számítottak arra, hogy a fővárosban levő gránátosok és más sorkatonák az immáron Hunyadi-csapatnak nevezett önkéntesekhez fognak állni. Az eredmény nem is maradt el: mind a gránátosok közül, mind a Pesten állomásozó Turszky gyalogezred zászlóaljából sokan csatlakoztak Szalay alakulatához. A szeptember 12-én este a kormányt ismét átvevő Batthyánnak azonnal cselekednie kellett, ha el akarta kerülni a sorezredi alakulatok teljes széthullását. Ez pedig a „legalitás terén” megmaradni akaró miniszterelnöknek nemcsak politikailag, de katonailag is fontos volt. A sorkatonaság fegyelmének felbomlása a fővárosban komoly kihatással lehetett volna — mint ettől Csányi kormánybiztos is félt — a drávai magyar seregére, annak harci szellemére. Fordítva: sorezredi alakulatok bevetése a betörő horvátok ellen nemcsak Jellasics propagandáját tehetta hatástalanná, de megszilárdíthatta a magyar legénységű alakulatok tisztikarának megrendült lojalitását.

Batthyány tehát szeptember 13-án a reá jellemző határozottsággal falragaszok formájában az alábbi hirdetményt tette közzé: „A Hunyadi nevét viselő honvéd csapat száma már teljesen betöltve lévén, abba többé senki be nem vétethetik; azokra nézve tehát, kik a sorkatonaság közül zászlóikat a végett, hogy az említett honvéd csapatba felvétesse, elhagyták, az iránt, hogy mellyik honvédi csapatba soroztassanak be, további rendelkezésemet fentartom. Ezen rendeletem után pedig senkinek a rendes katonaság közül zászlóját elhagyni semmi szín alatt sem szabad.”⁹⁵ A rendelkezés határozott volt, de a gránátos zászlóaljnak csak a töredékét tudta megmenteni. A Hrabovszky főparancsnok által Latour osztrák hadügyminiszterhez intézett szeptember 14-i jelentés szerint a Cordier gránátosoktól 337 fő állott a Kossuth-csapathoz.⁹⁶ Ez a szeptember 11—13. között átállottak létszáma, ami ki-

91 Kortársi beszámoló a nádor helyzetéről: „Br. Wenckheim Béla nádori főudvarnok mondta, hogy a budai őrségi sztek közül csak két tisztre számíthatnak biztosan. A nádor egész környezete — szolgálati személyzete — meg volt véve.” *Kövés L. l. m. II. 96. o. L. még Mészáros Lázár: Emlékiratai. Pest, 1867. I. 184. o.*

92 A gránátos zászlóaljak három ezred két-két gránátos századából (egy-egy osztályból) alakultak és mindig az őrnagy és parancsnok nevével jelölték őket. A budai gránátosokat 1848 júliusáig Baussner gránátosoknak nevezték, de akkor parancsnokukat ezredénel alezredesnek léptették elő és a parancsnokságot Cordier őrnagy vette át. A budai gránátosok a 2. Sándor gye., a 32. Esteri Ferdinánd gye. és a 39. Dom Miguel gye. egy-egy osztályból állottak.

93 HM 1848:7168. Batthyány Szalaynál azonnal akart tiltakozni a „csábítások” miatt, de a levelet — lemondása miatt — már nem írta alá; Meln 1848:586.

94 KLÖM XII. 922—924. o.

95 Meln 1848:603; 1848/49-es nyomtatványok. Az ezerkétszáz főre tervezett létszám egyébként ekkor hirtelen telt be a gránátosok jóvoltából.

96 HL 1848—49-es gyűjtemény 2/62. (Gépelte másolat az osztrák HM anyagából.) A zászlóaljukat elhagyott gránátosokból jutott a fővárosban alakult 13. és 14. honvédszászlóaljnak is (előbbi ún. keretzászlóalj, az utóbbi a „pesti csatárok”-ból alakult): a 13. zlj 75, a 14. zlj 59 volt gránátost fogadott soraiba; ONöHt 1848:4274.

egészült a korábban jelentkezett kiszolgált gránátosokkal. Ezért írhatta Batthyány szeptember 17-én Mészárosnak: a Hunyadi-csapatban „400 kitanult gránátos is vagyron”.⁹⁷

Az alkalmazás

Amikor Batthyány irodájában a fenti közleményt megfogalmazták, a miniszterelnök már intézkedett, hogy a Hunyadi-csapat mielőbb elhagyja a fővárost. Ez azonban a közvéleményt, legalábbis a képviselőket és a szeptember 12-én este az országgyűlés karzatán szorongókat nem érte váratlanul. Amikor ugyanis Batthyány bejelentette, hogy a nádor ismételten őt kérte fel kormányalakításra, s ő azt elfogadta, neki jutott a feladat, hogy ismertesse Csányi László szeptember 11-i levelét, amely Jellasics erőinek a Muraközbe való benyomulásáról tudósított. Mivel ez a hír a horvát invázió kezdetét jelentette, Perczel Mór azonnal interpellálta a miniszterelnököt védelmi terveiről. Mivel pedig Batthyány két nappal korábbi, Bécsből történt visszatérését követően az esti órákban az ő tudtával egy zászlóaljnyi nem magyar legénységű sorkatona is érkezett a fővárosba, Perczel elsőként azt akarta tudni, tett-e már olyan intézkedéseket, hogy azokat eltávolítsa. A kérdés azonban általánosságban hangzott, s a fővárosnak és környékének az olyan katonaságtól való megtisztítását sürgette, akiknek tisztjei „nem teljesen megbízhatóak”. Batthyány válasza így hangzott: „E tekintetben csak a legnagyobb általánosságban mondhatom azt, miként én minden katonai testületet, akár honi, akár külföldi, akár rendes, akár önkéntes, vagy bármiféle legyen, ha parancsaimnak ellenszegül, vagy ha olyan, amelynek engedelmességéről nem leszek meggyőződve, s hihetném, hogy annak idejében nem számolhatok rá, azt az országból ki fogom küldeni, vagy pedig feloszlatni minden habozás nélkül.”⁹⁸ A reagálás nem hagyott kétséget afelől, hogy a válasznak az *önkéntesekre*, illetve a „bármiféle” katonai testületekre tett megjegyzése, azok engedelmessége vagy a miniszterelnök iránti lojalitás hiánya esetén történő *feloszlatása*, elsősorban az események középpontjába került Hunyadi-csapatra vonatkozik.

Ma már nehéz elképzelni azt a kényes helyzetet, amelyben szeptember 10-én este Batthyánynak a fővárosban található különböző fegyveres alakulatok közötti összeköttetést sikerült elkerülnie.⁹⁹ A nyugalom háborítatlan maradt, s az idegen csapatok eltávolítása — amelyeknek érkezését csak egy nem kívánatos *köztársasági színezetű* fordulat elkerülése tette indokolttá — nem várathatott magára. Ugyanakkor ha azok elmennek, miként tudja megállítani az egyébként magyar legénységű és megbízható szorezredi alakulatok teljes széthullását, ha a „csábító” Hunyadi-csapat jelen van. Mivel pedig ezt a folyamatot Batthyány már szeptember 11-én, az első hírek hallatára elítélte, nem csodálkozhatunk azon, hogy Szalay önkénteseinek eltávolítása foglalkoztatta, s a Perczelnek adott válaszban ezt érzékeltette is. Szándékának, az átállások megakadályozásának azonban volt egy akadálya: az országgyűlés határozata. Az átállásokat eltiltó rendeletének elhatározásakor a miniszterelnöknek számolnia kellett az országgyűlés ellenállásával. Erre szeptember 13-án sor is került, amikor az elhangzott interpelláció kapcsán sikerült a házzal elfogadtatnia a formulát, hogy a határozat „foganatba vétele” — a bizalom jeleként — a jövőben reá bízatik. Ennek, és a Hunyadi-csapat toborzását megállító intézkedések elfogadtatásában egyébként döntő szerepe volt Kossuthnak, aki a maga nézeteinek kifejtése után bizalmáról biztosította Batthyányt és intézkedéseit.¹⁰⁰

97 Meln 1848:637.

98 L. a *Közlöny* 1848. szept. 14-i tudósítását.

99 A részletekre l. *Urbán*: A nagy év sodrában 491—497. o. és Batthyány miniszterelnöksége 595—635. o.

100 L. KLÖM XII. 932—937. o. A kérdés még szept. 14-én is felmerült, s Kossuth ekkor is békítőleg szolt: no. 944—945. o. Az ügy az átállás jogát követelő Turszky ezredbeli sorkatonának Batthyány lakása előtti tüntetése miatt került ismét elő. L. KH szept. 15. „Fővárosi újdonságok”.

Az ügyvezető miniszterelnök elhatározása, hogy a Hunyadi-csapatot eltávolítja a fővárosból, *politikai döntés* volt. Ugyanakkor a horvát előrenyomulás kapcsán hozott katonai intézkedések igazolták azt, s azok sorában együtt szerepelt az önkéntes nemzetőri alakulatok készenlétbe helyezésével. Batthyány ugyanis hivatalának visszavételekor, szeptember 12-én este, parancsot intézett az önkéntes nemzetőrség négy kerületi táborának parancsnokaihoz, valamint Szalay Lászlóhoz, meghagyva nekik, hogy a parancsnokságuk alatt álló „önkéntes hadcsapatot” helyezzzék készenlétbe, „miszerint e levalem vétele után másnap, oda hová rendelni fogom, azonnal indulhasson”.¹⁰¹ Nem tudjuk, milyen reagálást váltott ki ez a csapatban, a tisztekben és Szalayban, vagy magában Kossuthban. Tény, hogy az indulási parancs váratlan gyorsasággal érkezett, s az új — részben nyilván vidékről toborzott — emberek felszerelése még nem volt hiánytalan. Szalay szeptember 22-i leveléből tudjuk, hogy a „pestről rögtönzött elmenetele miatt” a csapatnak egyes felszerelési cikkekből komoly hiányai voltak.¹⁰² Annak azonban nincsen nyoma, hogy valamiféle ellenszegülés mutatkozott volna. Kossuth ezt nem is engedhette meg anélkül, hogy szándékait ne kérdőjelezték volna meg a kortársak. Batthyány intézkedése melletti kiállása így egyszerre volt lojalitás és öngazolás.

Batthyány első gondolata az volt, hogy Szalay önkénteseit elnevezésüknek megfelelően: szabadcsapatként alkalmazza. Így írt erről Csányinak szeptember 13-án: „Mintegy 1200 emberből álló portyázó csapat Szalay László őrnagy vezérlete alatt úgy fog manővrózni, hogy az ellenséget vagy hátmegől támadja meg, vagy diversziót [figyelmet elterelő hadmozdulatot] csináljon az ellenségnek.”¹⁰³ Ez tehát a Dunántúlon, az előrenyomuló Jellasics elleni alkalmazást jelentette volna. (Ekkor már létezett az a terv, amely a magyar főerőket Veszprém táján kívánta a horvát erők ellen összefogni.) Az elképzelés azonban rövidesen megváltozott. Batthyány katonai tanácsadói ugyanis lehetségesnek tartották, hogy Mészáros az új csapatokkal megerősített verbászi táborral elfoglalja a szenttamási szerb tábor — és ezt követően alakulatokat küldjön vagy az előrenyomuló Jellasics ellen, vagy a főváros biztosítására. Ezért a miniszterelnök már szeptember 14-én arról tájékoztatta a hadügyminisztert, hogy „Szalai 1600 emberből álló hadát” is rendelkezésére bocsátja és azt másnap már elindítja.¹⁰⁴ Batthyány rendeletére másnap reggel a Hunyadi-csapatot gőzhajó vitte Bajára, hogy onnan gyalogmenetben folytassa útját Verbászra. Indulás előtt az alakulat a hajóállomáshoz közel levő képviselőház előtt sorakozott fel, ahol ünnepélyesen búcsúztatták.¹⁰⁵ A távozás nemcsak ünnepélyes pillanat volt, hanem lényeges fordulat a Kossuth által kezdeményezett önkéntes alakulat történetében. A főváros elhagyásával a Hunyadi-csapat elvesztette *politikai jelentőségét*, amely kétségtelenül létezett a szervezés kezdetétől. Ezért találónak látszik a Kossuthtal és a baloldallal nem rokonszenvező Kovács Lajos megállapítása, miszerint azzal, hogy Batthyány elküldte Szalay alakulatát, ezzel egy lehetséges (ti. Kossuth által vezetett) ideiglenes kormány haderejét távolította el.¹⁰⁶

A Hunyadi-csapat tehát egyelőre Mészáros Lázár rendelkezése alá került, de nem jutott el a verbászi sereghez. Szeptember 16-án Batthyány arra kérte a hadügyminisztert, hogy az ellenséges táborra mielőbb „eldöntő támadást tegyen”, hogy azt követően a Hunyadi-csapatot és néhány honvédszászlóaljat Batinára irányíthasson, hogy azokat gőzhajók hozzák fel az előretörő horvát sereg ellen.¹⁰⁷ Ugyanakkor

101 Meln 1848:587.

102 Szalay L. — Csányi L.-hoz, szept. 22. OL H 103. Csányi László kormánybiztosi iratai, Komáromban lefoglalt iratok (továbbiakban: Csányi komáromi ir) 209.

103 Meln 1848:601.

104 Meln 1848:609.

105 *A Pesti Hírlap* szept. 17. (Sem a KH, sem a *Közlöny* nem adott hírt az egység elindulásáról.) A csapat tehát nem a dunántúli táborba indult. V.ö. *Spira György: Polgári forradalom (1848—1849). Magyarország története* 6. Bp., 1979. 259. o.

106 *Kovács Lajos: A szeptemberi napok 1848-ban. Budapesti Szemle*, 35. (1883) 362. o.

107 Meln 1848:622.

szeptember 17-én a Baján tartózkodó Szalay továbbindulás helyett levélben fordult a hadügyminiszterhez, hogy küldjön neki némi lovasságot és három ágyút, hogy az időközben Baranyába betört horvátok ellen fordulhasson.¹⁰⁸ Nem becsülve le a kezdeményezést, hogy Roth és Philippovics betörésének hírére Szalay — mint a veszély helyéhez legközelebb levő egység parancsnoka — azonnal felajánlkozott a horvát hadoszlop elleni fellépésre, feltételezhetjük azt is, hogy mind ő, mind tisztjei az új helyzetben lehetőséget láttak — a korábban jogosan remélt — önálló cselekvésre. Mészáros azonban az ajánlatot nem méltányolhatta, hiszen neki is minden erőre szüksége volt a Szenttamás ellen szervezett harmadik támadáshoz. Ezért azt válaszolta Szalaynak, hogy sem lovasságot, sem tüzérséget nem tud adni, ezért inkább jöjjön az ő segítségére.¹⁰⁹

Batthyány szeptember 17-én még abban a hiszemben írt Mészárosnak, hogy a Hunyadi-csapat — és egyéb erősítések — már megérkeztek a táborba. Ha még nem történt volna meg a döntő ütközet — írta —, akkor mihamarább kerüljön arra sor és a felküldendő mintegy ötezer főnyi erőt Ercsénybe (Ercsibe) szállíttassa hajón, s onnan Fehérvárra utasítsa őket. Mivel ez a létszám egyszerre nem szállítható, Batthyány külön hangsúlyozta, hogy az első részletben — néhány honvédszászlóalj mellett — a Hunyadi-csapat is ott legyen.¹¹⁰ E rendeletet követően értesülhetett a miniszterelnök arról, hogy a Hardegg-vasasok átállottak az előnyomuló Jellasics seregéhez, amely így jelentősen megerősödött. Az is tudomására eshetett, hogy Szalay csapata még Baján van. Ezért még szeptember 17-én futár indult a táborba, amely hírül adta Mészárosnak, hogy az erőviszonyok megváltozása miatt nem küldheti le neki sem Szalay zászlóalját, sem a megígért borsodi önkénteseket.¹¹¹ A levél vétele után a hadügyminiszter szeptember 19-én utasította Szalayt, hogy miniszterelnöki rendelet következtében ne vonuljon Verbászra, hanem a Batináról felküldött gőzössel csapatával Ercsénybe menjen, „onnan pedig szárazon Fehérvárra vegye útját, ott további parancsolatot veendő”.¹¹² A szükséges hajó szeptember 20-án állott rendelkezésre, s ekkor Mészáros tudósított a Hunyadi-csapat Ercsénybe szállításáról.¹¹³ Két nap múlva a „Hunyadi dandár főparancsnoksága” már *Dunaföldvár*ról jelentette megérkezését Csányinak, mert időközben ennek a dunai átkelőhelynek az őrzése vált kívánatosná arra az esetre, ha Jellasics nem Budának vonulna, hanem a Dunán átkelve az Alföldön indulna meg Pest elfoglalására. Szalay részletes jelentése szerint serege egy őrnagyból, hat századosból, tizenkét hadnagyból és 1355 főnyi altisztből és legénységből állt. Felsorolja a „rögtönzött elmenetel” miatti felszerelési hiányokat, de büszkén jelenti, hogy a legénység „jó szuronyon lőfegyverrel” van ellátva. Gyakorolva a gyors kiindulás miatt nincs, a fegyelem kielégítő. „A korhelységnek meglehetősen alávétvék, lopások annyival kevesebbek, [a] lelkesülés jó s magyar szellemű.”¹¹⁴

Batthyány eredeti utasítása szerint a csapatnak Ercsiből Veszprémbe kellett volna vonulnia. Mivel a dunai partraszállás helye megváltozott, nyilván az előbbi utasítás sem volt érvényben. (Az iratok hiányosak, de szeptember 22-én, amikor Szalay megérkezését jelentette Csányinak, a miniszterelnök erről már tudott, hiszen ő is ekkor közölte ezt a fehérvári táborban tartózkodó nádorral.)¹¹⁵ Szalay tehát maradt Dunaföldváron, hová szeptember 23-án megérkezett Batthyány újabb utasítása, hogy a parancsot vivő gőzöst felhasználva csapatával és minden, az ellenség elől

108 OL H 76. Mészáros Lázár verbászi iratai, beadványok (továbbiakban: Verbászi B.) 125.

109 OL H 76. Mészáros Lázár verbászi iratai, kiadványok (továbbiakban: Verbászi K.) 136.

110 Meln 1848:637. Ebben a levélben emeli ki Batthyány, hogy a Hunyadiaknál négyszáz „kitanult gránátos” van. Ezzel az alakulat értékét kívánta hangsúlyozni.

111 Meln 1848:658.

112 Verbászi ir K. 146.

113 KPA 64.

114 Csányi komáromi ir 209. A hiányok: 721 csákó, 1167 patrontás és szuronytok, 1355 tarisznya, 130 köpenyeg, 210 zeke, 1200 pár bakancs, 2710 pár fehérruha. Csányi ezt továbbította a miniszterelnöknek; Meln 1848:783.

115 Meln 1848:727.

mentendő felszereléssel települjön a *Duna bal partjára* — s tegyen meg mindent az ellenséges erők átkelésének megakadályozására.¹¹⁶ A miniszterelnöknek ezt az utasítását — egyelőre nem tisztázott okokból — a csapat nem hajtotta végre, s Szalay Földvárról fordult 24-én azzal a kérelemmel Csányihoz, hogy adjon neki néhány lovasszázadot, hogy az immár Tolnában előnyomuló horvát balszárny ellen fordulhasson.¹¹⁷ Közben szeptember 25-én Görgey Artur átvette a Csepel-sziget parancsnokságát, s a Batthyány rendeletére Görgeynek mint főparancsnoknak jelentő Szalay még ekkor, szeptember 26-án is Dunaföldváron volt.¹¹⁸ (A jelentés szerint a csapat létszáma ekkor 1505 fő, aminek magyarázata az, hogy 23-án a még Pesten maradt, nyilván a szeptember 15-i eltávozás után vidékről felküldött önkénteseket is az egység után küldték.)¹¹⁹ Görgey azután a Duna túlpartjára történő települést elvetette, mert szerinte a parancs oka vaklárma volt. Görgey szeptember 27-i jelentése szerint Szalayhoz csatolta a szabolcsi önkéntesek zászlóalját és utasította, hogy kezdje meg a horvát főerők oldalában és hátában a tevékenységet.¹²⁰

Nincs nyoma annak, hogy szeptember 28-ig Szalay elmozdult volna Dunaföldvárról. Zászlóalja először akkor került ellenség közelébe, amikor Görgey a csapatból ötszáz embert (két századot) Adonyba rendelt, s ezekből formálta azokat a felderítő különítményeket, amelyeket szeptember 29-én Seregélyesre küldött, illetve Sárosdra maga vezetett.¹²¹ Október 1-én kelt jelentéséből megtudjuk, hogy Görgey a Hunyadi-csapat két századát Abára (túl Seregélyesen) rendelte, míg a Földváron maradt négy századot gőzhajón Ercsibe szállíttatta.¹²² Ekkor már megtörtént annak a kettős örvonalnak a kiépítése, amely a horvát főerők és Roth hadoszlopa közötti futárösszeköttetést volt hivatva megakadályozni, s amely elfogta Zichy Ödönt is. Ebben, mint az ozorai diadalban is, jelentős szerepe volt a Hunyadi-csapatnak. Ekkor már Szalay önkéntesei, miként Görgey minden alakulatával, Perczel Mórnak voltak alárendelve, aki — mint október 5-i jelentéséből tudjuk — előtte napon Szolgaegyházánál egyesült Görgey seregével.¹²³ Ettől a pillanattól a csapat önállósága végleg feloldódott egy nagyobb egység: „a magyar hadsereg 5. hadosztályának” hadműveleti tevékenységében, s annak nyomon követését jelen dolgozat nem tartja feladatának.¹²⁴

Azt azonban még érdemes megemlíteni, hogy amikor a Honvédelmi Bizottmány a Hunyadi-csapat hiányainak pótlására utasította a Nemzetőrségi Haditanácsot (mint azt a szervet, amely a honvédség ellátásával is foglalkozott), akkor Nádossy Sándor alezredes, a Haditanács elnöke azt válaszolta, hogy a csapat alakulásáról nincs tudomása.¹²⁵ A Honvédelmi Bizottmány értette a figyelmeztetést, hogy ti. addig nem a „szokott úton” történt az alakulat ellátása, s ezért egy október 12-i levelében közölte, hogy „a fegyveres csapatok közötti szükséges egyenlőség tekintetéből” a Hunyadi-csapat, a Mátyás- és a Lehel-csapat ezentúl a Haditanácshoz tartozik, jelentéseiket oda küldjék és a parancsokat tőle kapják.¹²⁶ Ezt követően a Haditanács október 16-i kelettel megkapta a Hunyadi-csapat gyalogságára vonat-

116 Meln 1848:741.

117 Csányi komáromi ir 190., 211.

118 Szalay László — Görgey Artúrnak, szept. 26. *Görgey — Katona*: i. m. (l. 42. jegyzet) 169—170. o. Görgey még Szolnokon volt, amikor egy másik szept. 23-i rendeletében Batthyány arra utasította Szalayt, hogy ha a bal parton visszavonulásra kényszerülne, Soroksárnál vegye fel a kapcsolatot Görgeyvel; KPA 79.

119 Meln 1848:744.

120 HM 1848:8146., 8149; közli *Görgey — Katona*: i. m. 177., 179. o.

121 HM 1848:7647; közli *Görgey — Katona*: i. m. 187. o.

122 OHB 1848:2225; közli *Görgey — Katona*: i. m. 225—226. o. A csapat szeptember végi—október eleji mozgásának részleteire l. *László Károly*: *Napló katonai életéből...* I. k. OSzK Kéziratár, Oct. Hung. 720.

123 OHB 1848:879; közli *Görgey — Katona*: i. m. 306—308. o.

124 A Hunyadi-csapatnak a Roth hadoszlopa elleni fellépésében játszott szerepére l. *Varga János*: *Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén*. Bp., 1953. Perczel 1848. nov. 12-i és 20-i hadrendjét l.: *Egykorú adatok az 1848-i muraközi hadjárat történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények*, 1929. 376—379. o.

125 OHB 1848:1158.

126 OHB 1848:1021. A *Közönyben* okt. 20-án jelent meg Kossuth aláírásával. A rendelet egyben azt is közölte, hogy a beállott önkéntesek szolgálati ideje — mint a honvédeknél — négy év.

kozó konkrét választ, amely szerint a felmerült hiányok ellátása és a kérdés rendezése: a csapatnak „a hadi tanács alá rendelése, s rendes honvéd zászlóaljja (!) átalakítása egyenesen a nemzetőrségi tanács teendői körébe tartozik”.¹²⁷

Ez a levél már megpecsételte a Hunyadi-csapat sorsát. De a rendelkezés végrehajtása nem haladt olyan gyorsan. A schwecháti csata utáni napokban Kossuth, amikor Pozsonyból beszámolt a védelmi tervekről kollegáinak, megemlítette a csapatot olyan formában, amely mintegy elfedni kívánta a szervezés eredeti szempontjait: „Csak egy pár Frey Corps-unk volna. Éreztem szükségét. Azért alkottam a Hunyadiakat. De szerte szaggatták, sor katonát csináltak belőle. A mire nem való.”¹²⁸ Ennek ellenére nem tudunk arról, hogy Kossuth lépéseket tett volna a csapat eredeti jellegének visszaállítására. Sőt, ő volt az, aki november 25-én így utasította a honvédelmi minisztériumot: „Végre arra szólítom fel a ministeriumot, hogy a Hunyadi gyalog csapatot mielőbb egy új számmal ellátott honvéd zászlóaljja alakítsa át, s azt a Közlönyben is tegye közhírré.”¹²⁹

Így alakult át Kossuth volt szabadcsapata az 50. honvédzászlóaljja.

A Hunyadi-lovasság

Láttuk, Szalay László eredetileg Borsod megyében lovas önkénteseket akart toborozni, míg Kossuth augusztus második felében a Szalay-féle csapatot gyalogos alakulatként kívánta megszervezni. Mészáros engedélye így valósággal kikényszerítette a lovasok toborzását, amely emiatt későbbben is kezdődött. Mivel ez ráadásul vidéken folyt, a Hunyadi-lovasságnak nincs politikai szerepe ezekben a mozgalmas szeptemberi napokban. Kossuth sem sokat foglalkozott vele. Csak egy esetet ismerünk, amikor szeptember elején a lovasság felszerelése érdekében lépett. Magával a ténnyel azonban, hogy az általa kezdeményezett szabadcsapatnak lovassága is lesz, úgy látszik, hamar megbarátkozott. Erre mutat Széchenyi augusztus 27-i naplóbejegyzése, amely szerint Kossuth kijelentette, hogy nem hagyja magát, hanem a Kunsághoz és a többiekhez fordul, s olyan sereget teremt, amivel „kihozza a császárt a Burgból”.

Amint azt Egressy Sámuel jelentéseiből tudjuk, a lovasok toborzása csak szeptember 5-én kezdődött, s központjául Nagyköröst jelölték ki.¹³⁰ Ami a ruházatot és felszerelést illeti, ebben a kérdésben is nyilván késedelemmel kellett számolnia, hiszen a lovasság egyenruháját nyilván csak augusztus 23-a után lehetett megrendelni, míg a felszerelések egy részét — mint ezt Kossuth az erdélyi lovasság kapcsán már a kezdeteknél jelezte — a csapat a hadügy raktáraiból kívánta megszerezni. Érvényes ez a fegyverzetre is, hiszen a Kossuth által beszerzett szuronyos fegyvereket csak a gyalogság használhatta. A Hunyadi-lovasság első ismert igénye valóban fegyverrel kapcsolatos. Magát a beadványt nem ismerjük, csak Korponay százados hadügyminiszteri titkár augusztus 31-i jelentését Mészároshoz, amely szerint Melczerezdes a „Kossuth szabadcsapat” számára igényelt ezer pár pisztoly kiszolgáltatását a saját igényekre hivatkozva megtagadta.¹³¹ Kossuth szeptember 4-én nem csak Szemerétől, de Marziani alezredestől, a honvédelmi minisztérium fegyver-főfelügyelőjétől is kért ezer emberre elegendő lőszert — és ezt megtoldotta száz karabély igénylésével is.¹³² Ismeretes, hogy a karabély a huszároknál volt rendszeresítve.

127 OHB 1848:1158.

128 OHB 1848:2546. Közli KLÖM XIII. (S. a. r. *Barta István*) Bp., 1952. 334—335. o.

129 OHB 1848:3716; közli KLÖM XIII. 550. o. Kossuth levelének dátuma valószínűleg pontatlan. A *Közlöny* ugyanis nov. 18-i számában „A honvédsereg elhelyezése és törzstiszti állománya” c., a Nemzetőrségi Haditanács által kibocsátott hirdetményében már tudatta, hogy a Csáktornyan tartózkodó Hunyadi-csapat az 50. sorszámot kapja.

130 ON3Ht 1848:3779; OHB 1848:2220.

131 HM 1848:5768.

132 PM eln ir. iktkve 1848:2007.

Szalay szeptember 4-én Szemeréhez fordult, hogy a lovasság felszerelését biztosítsa.¹³³ Egyrészt olyan felszerelési tárgyakat igényelt, amelyeket „szerződés által” a csapat csak a jövő héten fog megkapni: száz lovassági kardot, négyszáz „üres magyar nyeret” és ugyanennyi lópokrócot. Ezeket két hét alatt visszatéríteni ígéri, aminek nem lesz akadály, mivel azokat „állami minta” szerint rendelte. A kérelem másik fele fegyverekre vonatkozott: kétezerkétszáz pisztolyt és kilencvenhat huszárkarabélyt kért. A minisztérium szeptember 8-án utasította az óbudai ruházati bizottmányt a kardok, a nyergek és a pokrócok kiadására.¹³⁴ Másnap, tehát a „kritikus” szeptember 9-i napon Szemere intézkedett a kért fegyverek kiadásáról is — amint értesülünk Szalay szeptember 10-én Melczer ezredeshez intézett levéléből.¹³⁵ A levél írója közli, hogy sietve át fogja venni a fegyvereket, de az egyidejűleg igényelt lófelszerelési tárgyak ügyében még nem kapott választ. Ezek szerint szeptember 8-án csak a raktári szerveket értesítették. De továbbra sem történt semmi, mert szeptember 12-én Szalay ismét sürgette a nyergeket, de ekkor már hatszáz darabot.¹³⁶ Szeptember 14-én Melczer ezredes a további kétszáz nyeregére vonatkozó kérelmet — saját szükségletek miatt — elutasította, de az eredetileg igényelt száz kard, a nyergek és lópokrócok esetében hivatkozott a szeptember 8-i rendeletre, s közölte, hogy azok visszatérítési kötelezettség mellett az óbudai ruházati bizottmánynál átvehetőek.¹³⁷

Megindult tehát a lovasság felszerelése is szeptember közepére, de ez nem jelentett igazi késedelmet, mert — mint látni fogjuk — az önkéntesek száma ekkor még igen alacsony volt. A lovasság szervezői viszont hamar felfedezték azt, hogy bizonyos felszerelési tárgyakat nem tudnak megszerezni, mert azok „semmiféle gyárban” nem kaphatók. Így ismét a kincstári raktárakat kellett igénybe venniük. Szeptember 23-án ez ügyben kereste meg Batthyányt Kupa Hümer, a lovasság századosa és helyettes csapatparancsnok.¹³⁸ Batthyány a beadvány külzetén levő feljegyzés szerint azonnal a honvédelmi minisztériumhoz fordult: gyors választ kért, hogy teljesíthető-e? Az igenlő válasz után még aznap — ugyancsak az irat külzetén — intézkedett a kért szerek kiszolgáltatásáról, s egyidejűleg utasította a ruházati bizottmányt is. Ezzel nem lehetett fennakadás, mert szeptember 30-án a lovasság ügyeit Pesten intéző Kupa Hümer azt jelentette a Haditanácsnak (!), hogy a lovasság megindulásához már csak három táborigi kovácműhely és hat társzeker hiányzik. . .¹³⁹

Láttuk, az őrnagy kivételével a lovassági tisztek kinevezése is megtörtént szeptember 1-én. Lassan rendeződött azok ügye is, akik serezedi őrmesterekből vagy hadnagyokból léptek elő a Hunyadi-csapatnál.¹⁴⁰ A toborzás azonban nem haladt olyan gyorsan, mint azt a felszerelési vagy fegyverigények jelezni látszottak. Szeptember 14-én Egressy Samu azt közölte Kossuthal, hogy két hét alatt mintegy háromszáz főre számít,¹⁴¹ de ugyanő október 3-án azt jelentette a Honvédelmi Bizottmánynak, hogy aznap indították a százhatvan főnyi első századot „az ellenség elé” — Szalay rendelkezése alá.¹⁴² S ez a létszám is kissé a pesti recept szerint alakult, mert harmincegy fő a Ferdinánd huszárezredtől állott át szeptember végén, Kossuth kecskeméti toborzóját alkalmából.¹⁴³

133 HM bizt 1848—47—247.

134 Uo.

135 HM bizt 1848—47—247.

136 Uo.

137 HM bizt 1848—47—234.

138 HM bizt 1848—47—481. Az igényelt felszerelési tárgyak: 1130 köpenyzsák, 1080 pár szőrtarisznya, 1080 magyar nyereg, 1130 kulacs, 96 kardszif, 96 karabélyhorog, 96 tölténytartó szif.

139 ONöHt 1848:4530.

140 HM 1848:6502., 7268; HM bizt 1848—102—146.

141 ONöHt 1848:3779.

142 OHB 1848:2220.

143 HM 1848:7582.

A kép teljessége kedvéért még hozzátehetjük, hogy a lovasság toborzási eredményeivel elégedetlen Szalay László Baján tartózkodva maga is tett lépéseket a lovasság kiállításának meggyorsítására. Szeptember 17-én Baján találkozott Ferenczy Albert vasasezredbeli századossal, aki Pestre készült, s aki nem tudta még, hogy a szabadkai nemzetőrséghez megkapta az őrnagyi kinevezést. Szalay „elcsábította” őt saját lovasságához és felhatalmazására hivatkozva, hogy joga van főtiszteket is kinevezni (akiket csak megerősítésre kell felterjesznie), kinevezte Ferenczyt a lovasság őrnagyának. (Láttuk, ezt Szemere sem tette.) Egyben megbízta őt a szervezéssel és kiképzéssel, alárendelve neki a lovak beszerzésével és az önkéntesek felruházásával foglalkozó két tisztet.¹⁴⁴ A megbízás végül nem nyert megerősítést és Ferenczy maradt a szabadkai nemzetőrségnél. Az eset azonban érdekes, mert nemcsak Szalay aktivitását mutatja, hanem azt, hogy ekkor már a toborzási körzetet is ki kívánta terjeszteni. A Ferenczynek adott megbízatás szerint Heves, Borsod, Szabolcs, Békés és Csongrád megyékben, a Hajdú területben toborozhat, de bemehet Csanádba és a Jászkun területekbe is. Végezetül még említhetjük, hogy Sztankovánszky Imre tolnai főispán szeptember 24-én kelt jelentése szerint a Hunyadi-csapat toborzói szép eredményeket értek el Dunaföldváron.¹⁴⁵ Ezt azonban feltehetően nem a lovasság toborzói érték el, hanem a helyben tartózkodó Hunyadi gyalogság sorai szaporodtak ily módon.

A Hunyadi-lovasság sorsát pedig megpecsételte a már említett október 12-i rendelet,¹⁴⁶ amely elsősorban a lovas szabadcsapatok kérdését kívánta rendezni. Október 14-én Egressy Samu kormánybiztos már benyújtotta tiszti kinevezési ajánlatát a leendő 13. huszárezred számára.¹⁴⁷ A jelek szerint az ezred élére Lenkey Jánost akarták állítani, de ezt egyelőre elhalasztották. Október 19-én azonban két őrnagyot és az ezred további tiszti állományát kinevezte Mészáros Lázár és Nádossy Sándor alezredes, a Haditanács elnöke.¹⁴⁸ Az alakuló ezred ekkor összesen két századból állott: az 1. század Nagy Lajos századossal a táborban, a 2. század Talián Endre százados alatt indulóban Nagykőrösről.¹⁴⁹

Valójában tehát a Hunyadi-csapat lovassága átszervezéséig még harmadát sem állította ki a Mészáros által engedélyezett létszámnak. Magyát adta azonban a szabadságharc első honvéd huszárezredének. Eredete végleg akkor veszett homályba, amikor — mint arra az ezred parancsnokát december végén utasították — elhagyta a „megkülönböztető” felszerelési tárgyakat: a kék inget, gatyát és fokost.¹⁵⁰

Аладар Урбан

НЕРЕГУЛЯРНЫЕ ВОЙСКА КОШШУТА ПО ОСЕНИ 1848 Г.

Резюме

Характерность венгерских военных событий 1848 г., что в апреле началась организация национальной гвардии по распоряжениям новых законов, потом в мае, из-за сербских движений на южном крае, вербование первых десяти батальонов гонведов, организованных из добровольцев. Только после II. сентября, после начала хорватской инвазии приходил очередь постановки нерегулярных войск.

Это верное установление с тем ограничением, что министр финансов, Лайош Кошшут

144 Szalay szept. 21-i megbízólevelének másolata, Ferenczy Albert szept. 24-i jelentése: ONöHt 1848:4365.

145 KPA 56.

146 L. 126. jegyzet.

147 ONöHt 1848:5467.

148 ONöHt 1848:6535. A két őrnagy: Kupa Hümér és Sebő Alajos. Az utóbbi a szabadcsapatnál nem fogadta el kinevezési ajánlatot; KLÖM XII. 891. o.

149 Kupa őrnagy szerint mindkét század egyenlő létszámú: 1 százados, 1 hadnagy, a megfelelő altisztek és 144 közbíró. ONöHt 1848:5690.

150 HM 1848:12787.

уже в 23. августа получил разрешение постановить собственно организующие нерегулярные войска. Документы свидетельствуют о том, что он уже в середине июля хлопотал об этом, но министр-президент Лайош Батяни не реагировал на письмо Кошшута, связанное с этим. За отсутствием относящихся документов, автор придёт к заключению, что в конце концов Кошшут получил разрешение от военного министра Лазара Месароша постановить нерегулярные войска потому, что он голосовал вместе с другими членами правительства на дебатах рекрутского законопроекта. Министр финансов раньше в своём журнале «*Kossuth Hírlap*», высказал своё мнение за чисто венгерско-организованную армию, потом в парламенте подал голос всё-таки за компромисс — то-есть необходимо вливать рекрутские пополнения и в старые линейные полки — это следает вероятным упомянутое соглашение. Военный министр пошёл на уступки наверно с согласия Лайоша Батяни потому, что в дальнейшем он не занимался с вопросом, так и звание командира войска поручил министру-президенту, компетентному в делах национальнй гвардии и армии гонведов.

Собственно говоря эти части статьи доставляют новый результат, однако показывают и то, что Кошшут получил разрешение постановить одновременно двух нерегулярных войск: постановить конный отряд в Трансильвании, и пехотно-конный отряд, центром которого был бы Пешт-Буда. Как мы можем установить по одному сообщению журнала Кошшута, министр-финансов в столице хотел организовать исключительно пехотный нерегулярный отряд, но это не разрешили. Так получил он полномочие на вербование 1200 пехотинцев и 1000 кавалеристов. (Это объясняется наверно с тем, что конница могла быть расположенной только за городом.)

Автор указывает на то, что численность нерегулярных войск Кошшута в 10. сентября приблизительно 1000 лиц могла быть. В этот день вернулись с Вены безрезультатно Батяни и Ференц Деак и делегация парламента. По одним современным воспоминаниям Кошшут тогда был бы готов использовать эту силу на взятие власти. Так как и министр внутренних дел, Берталан Семере концентрировал войска, и Батяни с эскортом вернулся, не приходил очередь никакого конфликта.

В 12. сентября в парламенте Кошшут добился одобрения путём голосования того, что офицеры и рядовые линейных полков могли перейти в армию гонведов и в нерегулярные войска. Это в один день значительно ослабил регулярный гарнизон столицы (прежде всего гренадерскую часть, лейб-гвардию эрцгерцога, наместника венгерского корля, Иштвана). Батяни сного принял должность министра-президента, сразу запретил переходов, и вербование надутых по численности нерегулярных войск объявил конченным. Во избежание возможных сопротивлений или недовольства отряд Хуняди (название заявил Кошшут в 10. сентября) в 15. сентября направился по приказу с Пешта на вербасский лагерь под командование военного министра Лазара Месароша.

В дальнейшем статья занимается деятельностью отряда в конце сентябрия, в начале октября, который играл важную роль в окружении и капитуляции колонны генерала Рота. В заключительной части описывается поздно начинающее, и до середине октября слабых успехов достигнутое вербование кавалеристов. Пехота штановилась 50. батальоной гонведов, а кавалерия составила ядро вновь организованного 13. гусарского полка.

Aladár Urbán

KOSSUTHS FREISCHAR IM HERBST 1848

Resümee

Es waren bezeichnende militärische Ereignisse des Jahres 1848 in Ungarn, daß man im April aufgrund der Bestimmungen der neuen Gesetze mit der Organisation der Nationalgarde und im Mai — wegen der serbischen Bewegungen im Südländ — mit der Werbung der ersten zehn aus Freiwilligen bestehenden Honvédbataillone begann. Zur Aufstellung von Freischaren kam es aber erst nach dem 11. September, nach dem Beginn der kroatischen Invasion.

Diese Behauptung gilt mit der Einschränkung, daß Finanzminister Lajos Kossuth schon am 23. August die Genehmigung bekam, eine Freischar in eigener Organisation aufzustellen. Laut der Zeugenschaft der Urkunden drang er schon Mitte Juli darauf, aber Ministerpräsident Lajos Batthyány reagierte nicht auf Kossuths diesbezüglichen Brief. Mangels einschlägiger Dokumente zieht der Autor die Schlußfolgerung, daß Kossuth die Genehmigung zur Aufstellung der Truppe aus Freiwilligen schließlich vom Kriegsminister Lázár Mészáros deshalb bekommen haben dürfte, weil er bei der Debatte über den Gesetzesvorschlag zur Rekrutierung mit den anderen Mitgliedern der Regierung stimmte. Da der Finanzminister früher in seinem Blatt, in *Kossuth Hírlap* (Kossuths Zeitung) für eine Streitmacht von ausschließlich ungarischer Organisation

Stellung genommen hatte und dann später im Landtag doch für den Kompromiß stimmte, nämlich dafür, auch die alten Linienregimenter mit den Rekruten zu ergänzen, scheint die obige Schlußfolgerung berechtigt zu sein. Das Zugeständnis seitens der Kriegsministers erfolgte aller Wahrscheinlichkeit nach mit Batthyány's Zustimmung, denn er beschäftigte sich im weiteren nicht mehr mit der Frage, so überließ er auch die Ernennung des Truppenkommandanten dem Ministerpräsidenten, der für die Angelegenheiten der Nationalgarde und der Honvéd zuständig war.

Wirklich neue Ergebnisse werden eigentlich in diesen Teilen der Studie geboten. Es wird auch nachgewiesen, daß Kossuth zur gleichen Zeit die Genehmigung zur Aufstellung zweier Freischaren erhielt, und zwar zur Aufstellung einer Reitertruppe in Siebenbürgen sowie einer Infanterie- und Reitertruppe mit dem Zentrum in Pest-Ofen. Wie aufgrund einer Mitteilung in Kossuths Zeitung festgestellt werden kann, wollte der Finanzminister in der Hauptstadt nur eine Freischar aus Infanteristen organisieren, dafür erhielt er jedoch nicht die Genehmigung. Die Ermächtigung lautete also auf die Werbung von 1200 Infanteristen und 1000 Reitern. (Die Erklärung dafür mag darin liegen, daß die Reiterei in der Hauptstadt nicht, nur in der Umgebung stationiert werden konnte.)

Der Meinung des Autors zufolge konnte Kossuths Freischar am 10. September etwa 1000 Mann stark gewesen sein. An jenem Tag kehrten Batthyány und Ferenc Deák sowie die Delegation des Landtages von ihrem erfolglosen Besuch in Wien zurück. Einigen zeitgenössischen Erinnerungen zufolge wäre Kossuth zu jener Zeit bereit gewesen, sich dieser Waffengewalt zur Machtergreifung zu bedienen. Da aber auch Innenminister Bertalan Szemere Truppen zusammenzog und auch Batthyány in Begleitung von Soldaten zurückkehrte, kam es zu keinerlei Konflikt.

Kossuth brachte am 12. September im Landtag durch, daß die Offiziere und die Mannschaft der Linienregimenter in die Honvéd und die Freischaren übertreten durften. Infolge dieser Verfügung wurde die aus Liniensoldaten bestehende hauptstädtische Garnison von geringer Stärke (vor allem die Grenadiertruppe, die Leibgarde Erzherzog Palatin Stefans) während eines einzigen Tages bedeutend geschwächt. Als Batthyány das Amt des Ministerpräsidenten wieder angenommen hatte, verbot er auf der Stelle die Übertritte und erklärte die Werbung für die Freischar von aufgeschwelter Stärke für abgeschlossen. Um eventueller Widersetzlichkeit oder Unzufriedenheit vorzubeugen, kommandierte er am 15. September die Hunyadi-Truppe (der Name wurde von Kossuth am 10. September bekanntgegeben) von Pest ins Feldlager bei Verbász ab und stellte sie unter die Befehlsgewalt des Kriegsministers Mézáros.

Im weiteren behandelt die Studie die Ende September und Anfang Oktober durchgeführten Operationen der Freischar, unter denen ein wichtiges Ereignis war, als die Heersäule von General Roth umzingelt und zur Waffenniederlegung gezwungen wurde. Im abschließenden Teil wird die verspätet gestartete und bis Mitte Oktober nur schwache Ergebnisse erzielende Werbung für die Reiterei beschrieben. Aus der Infanterie wurde schließlich das 50. Honvédbataillon, und die Reiterei gab den Kern des ebenfalls neuorganisierten 13. Husarenregiments.